

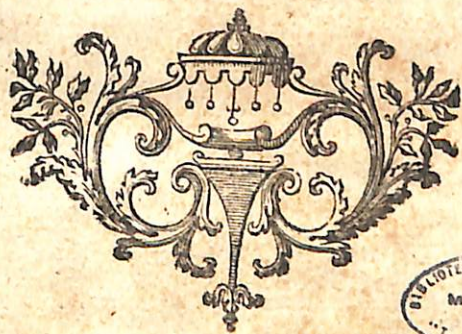
3023

JURIS NATURALIS
ELEMENTA

AUCTORE

J. J. BURLAMAQUI

IN REPUBLICA GENEVENSI
SENATORE, ET ANTEHAC JURIS
NATURALIS ET CIVILIS
PROFESSORE.

GENEVÆ,
Apud FRATRES DE TOURNES.

M. DCCLIV.

Fondo Santoro

D 11

VIRO NOBILISSIMO

PLURIMUM REVERENDO

D. D.

AMADÆO DE LA RIVE

ANTIQUA CONSULARI PROSAPIA

AST MAGIS

VIRTUTIBUS CLARO

IN ECCLESIA ET ACADEMIA GENEVENSI

PASTORI AC PHILOSOPHIÆ PROFESSORI

VIGILANTISSIMO, CELEBERRIMO.

Accipe jussis

Carmina cœpta tuis ;

SIC olim Mecenati suo Virgilius. Ego
certissimè non sum Virgilius alter, at Tu ve-
rissimè alter mihi Mæcenas es, CLARIS-
sime

ā ij

SIME

EPISTOLA

SIME VIR, Tuoque jussu typis excudendam tradidi meam hanc Interpretationem, cui Tu manum emendatricem benignus admovisti, atque à Tuo Nomine decus aliquod aucupari permittis.

Enim verò peculiari jure Te sibi fautorem vindicat quidquid ad scripta pertinet Celebrissimi Tui BURLAMAQUI quocum olim amantissimè vixisti & conjunctissimè, cujusque nunc omnes, Te verò singulare desiderium urget. Neque mirum videatur, si tanta Vos tanquam adglutinarit amicitia, quæ, Tullio teste, nihil aliud est nisi omnium divinarum humanarumque rerum cum benevolentia & caritate summa consensio: Porro vestrum uterque sic naturâ, sic doctrinâ, sic virtute, comparati, exculti, & adornati eratis, ut alteri necessum esset ad alterum se applicare. Neque verò is erat BURLAMAQUIUS, qui, quòd Naturales Civilesque Leges profiteretur, aut etiam Jus Gentium illustraret, idcirco elatis supercilis Theologica studia despiceret: non illo quisquam impollutam Religionem nostram sanctiùs

DEDICATORIA.

sanctiùs coluit aut reverentiùs. Neque Tu similiter is es, CLARISSIME VIR, qui quoniam sacra dogmata facundus Orator explanas, salva nolis esse sua Rationis Jura, quod prorsus à Philosophiâ abhorreret, quæ Te in hac Republicâ alterum è nostris Professoribus leta suspicit. Quæ cum ita se habeant, necesse omninò erat, quæ reverà extitit, inter Te Tuumque BURLAMAQUIUM extitisse summam in rebus divinis humanisque opinionum & sententiarum consensionem, unde etiam æqui rerum aestimatores parem in utroque vestrum tum sagacem prudentiam, tum genuinam virtutem deprehenderunt, & in Vos mirè cadit Horatianum illud:

Animæ, quales neque candidiores
Terra tulit.

Equidem, CLARISSIME VIR, hîc suus esset locus, hîc opportuna se præbet ansa, cum dotes illas enarrandi virtutesque, quæ Tibi sunt cum BURLAMAQUIO Tuo communes, tum quæ Te ab illo aliisque singulari ratione secernunt, nisi compertum haberem, quòd mavis alienas laudes Tuo
a iij calculo

EPIST. DEDICATORIA.

*calculo comprobare , quàm prædicari Tuas.
Caterùm meam hanc qualemcunque Interpre-
tationem monumentum & pignus accipe ani-
mi mei haud leviter in Te grati : Tuum me
subscribo , & eâ quidem summâ reverentiâ ,
summoque obsequio , quo me Tibi velim semper
addictissimum esse.*

Genevæ Kal. April.
Anno 1754.

ABR. SAGE.

AD

AD LECTOREM
INTERPRES.

ECce tibi paucis , BENIGNE LECTOR,
Operis specimen , quod , dum in vivis
esset , evulgavit Gallicè , non minùs
sanctitate morum , quàm summâ Jurispru-
dentiâ insignis BURLAMAQUIUS. Adver-
terat emunctæ naris Vir ille , si quis un-
quam , rudes etiamnum infirmosque adolef-
centum animos gravibus Civiliū Legum
aut Juris Gentium commentariis onerari ,
cùm necdum Naturales Leges compertas
haberent , qui tamen proximus fons est quo
ad veram Juris Civilis Gentiumque notitiam
possit perveniri. Itaque BURLAMAQUIUS
genuina Legum Naturalium investigavit &
enucleavit Principia , quorum Principiorum
ope ad Jus Civile Gentiumque tutiori tra-
mite incederetur. Vix in lucem prodierat
opus hoc Gallicè conscriptum , cùm non
tantùm in Galliâ , sed & apud exteras Gen-
tes quicunque sciunt Gallicè , isthæc NA-
TURALIS JURIS PRINCIPIA multo plau-
su
ā iiij su

fu exceperint. Quæ me ratio potissimum impulit, ut in gratiam studiosæ juventutis Gallicè nescientis, eadem PRINCIPIA Latinè interpretarer. Cæterum quo stylo hanc materiam prosequutus sim, & quam inierim interpretandi methodum, uno verbo dixerim alterove. Adnotaram BURLAMAQUIUM sæpe sæpius evolvendo, quòd ille Ciceronis Officiorum tanquam succum expressisset, cujus etiam in scribendo rationem Gallicè imitatus pleniori stylo argumentum suum tractavit. Ego igitur eadem Ciceronis Officia diurnâ nocturnâque manu versavi, quòd me pro viribus ad similem scribendi modum vel tantillum componerem: quanquam non semel, ob majorem perspicuitatem brevitatemque, eas voces usurpavi quas hodiernæ Scholæ fecerunt sui juris.

~~INDEX~~
PRÆ.

PRÆFATIO
DE VITA ET SCRIPTIS
BURLAMACHII.

JOHANNES JACOBUS BURLAMACHIUS, *Johannis Ludovici*, Genevensis Senatoris, filius, ex nobili prosapiâ Italo-Lucensi, matre autem generosâ & piissimâ fœminâ *Susannâ FAVRE*, natus est Genevæ, die Julii 13^a. anni 1694.

Huic puero cùm nec morum, utpote in sanctâ domo, nec ulla ingenii cultura deesset; non tantum bonas litteras, sed elegantiores artes, Musicam, Picturam, Architecturam, & omne genus amœnitatis studiosè colebat. Adolescens oculari morbo captus, cùm plus meditando proficeret quàm legendo, hinc sibi magnam vim ratiocinandi, corpusque animo subjiciendi, adeptus est.

Post demensum Philosophiæ (scilicet Cartesianæ) ac deinde Legalis Disciplinae stadium,

â iiij

dium,

x DE VITA ET SCRIPTIS
dium, non sine multâ laude Jurisprudendum
& Causidicorum albo fuit adscriptus.

Uxorem duxit filiam docti Jurisconsulti
Consulisque primarii *Jacobi DE CHA-
PEAUROUGE*, ex quo conjugio non aliam
reliquit prolem quàm filiam tali patre di-
gnissimam.

Anno 1722 factus Professor Juris Natu-
ralis, impetravit ut biennium exspatiari pos-
set per Gallias, Bataviam, Angliam & Hel-
vetiam; quod fecit ut plurimum cum ami-
cissimo Viro *Amadeo LULLINO*, jam Eccle-
siasticæ Historiæ Professore, hujusque Athe-
næi Rectore clarissimo. Uterque ex tali iti-
nere haud mediocrem retulit seu doctrinæ
fructum, seu florem urbanitatis, seu laudem
apud exteros.

Absens BURLAMACHIUS inter *Ducen-
tum - Viros*, (qui major est Reipublicæ
nostræ Senatus) numeratur. Domum re-
versus, Juris quoque Civilis Cathedram
cum annuo stipendio obtinet, adjuncto ei
Collegâ *Johanne CRAMERO*, quem nunc in-
ter Magistratus primi subsellii sedentem vi-
demus. Nam hoc ferè Genevæ faustum con-
tingit, ut ex Philosophiæ Jurisve pulpito
Docto-

Doctores ad regendam Civitatem haud rarò
admoveantur.

Post obitum patris, noster, utpote primo-
genitus, fratribus suis atque sororibus pro
patre erat; remque domesticam, olim am-
plam, deinde coarctatam, pari æquitate ac
prudencia curabat, cæteris plusquàm sibi
consulens. Illis autem ferè omnibus, quan-
quàm ipse corpore debilis, cum luctu su-
perstes remansit.

Præter officium publicum, quo diligen-
terungebatur, multos privatim docebat
adolescentes ex quavis Europæ parte no-
bilissimos, Barones, Comites, imò Prin-
cipes, quos sapientia ejus cum summâ per-
spicuitate & humanitate conjuncta ad dis-
cendum alliciebat. Illis gallicè delineavit
Principia Juris Naturalis, Politici ac Civilis,
quo libro manuscripto ipse in docendo ure-
retur, identidem aliquid, ut fieri solet,
emendans. Si quis verò describere veller,
non valdè recusabat; unde factum ut codi-
ces hujus operis manuscripti complures huc
illuc circumferrentur.

In solemnibus Academicis oravit sæpiùs
ac disseruit de variis argumentis; nec non

Theses defendebat publicas, cujusmodi extat
Dissertatio satis ampla *de Matrimonio*.

Anno 1734. FRIDERICUS *Hassiae* Princeps, postquam biennium *Genevæ* commoratus esset, domum repetens, hunc sibi comitem in aliquot menses assumpsit; nec minore benevolentia eum in palatio suo excepit Princeps GULIELMUS *Friderici* pater, nunc *Landgravius Hassiae*, totaque *Aula Cassellana*, utpote virum non modò eruditum, sed & nullius elegantiae expertem.

Et sanè illius fuit in patriâ cultores Ar-
tium in pretio habere, tabulas seu pictas, seu æri incisas deligere, de præstanti quo-
libet opere rectè judicare, cum doctis jun-
gere amicitiam, juvenes ab Epicureismo &
luxuriâ revocare; de servandâ fide, mo-
destiâ, frugalitate; de præstantiâ Doctrinæ
Evangelicæ; de rectè administrandâ Repu-
blicâ; de pietatis ac civilis prudentiæ ne-
xu, de concordia omnium scientiarum, de
colendâ inter bonos amicitia, optimè om-
nium sentire; & si quod institutum vel ad
puerilem disciplinam pertineret, vel ad
acuendam civium industriam, vel ad quod-
libet publicum privatumve commodum; id con-

consilio suo, pecuniâ, & autoritate, quâ
magnâ apud omnes ordines pollebat, juvare
ac promovere.

Inter tot officia, ei pulmonum tabe la-
boranti necesse fuit, anno 1737. à docendo
abstinere; at verò tantùm efficiebat, seu
equitando, seu diætâ accuratissimâ, ut
fractam valetudinem aliquandiu sustentaret.

Quapropter summâ omnium voluntate pla-
cuit hunc etiam reluctantem ad Senatoriam
dignitatem promovere anno 1742. mense
Octobri. Namque, etsi assiduam in Curiâ
navare operam minùs posset, satis habeba-
tur si modò in majoribus aut perplexis ne-
gotiis tantâ luce Respublica non careret.

Crescente morbo, ei tandem persuasum
est ab amicis, ut *Principia Juris Naturæ* gallicè
scripta typis ipse mandaret, ne eo etiam
nolente, spuria aliqua erumperet editio.
Hujus ergo curis liber in lucem editus est
Genevæ in-4º. sub finem anni 1747. Quod
opus multo plausu exceptum, statimque Pa-
risiis *in-8º*. necnon Londini Anglico idio-
mate editum, jam latinitate donatum hîc
traditur.

Vixdum huic libro novissimam manum
admo-

admoverat Vir Egregius, quando penitus consumptus, die sextâ Aprilis, anno 1748, inter piissima colloquia, spirare desit, antequam annum ætatis quinquagesimum quintum adtingeret.

Ex illius testamento litterariæ suppellectilis pars aliqua ad Bibliothecam publicam traducta est.

Post ejus obitum Genevensis Typographus eâdem formâ in-4°. *Principia Juris Politici* gallicè evulgare non dubitavit, anno 1751; scilicet ex multis codicibus quàm accuratissimè potuit collecta, non autem qualia ipse Author, si per tempus licuisset, castigaturus erat.

Atque hæc de vitâ & scriptis BURLAMACHII pauca. Quales autem ejus mores essent, qualis ingenii color, graphicè descriptum videris in subjuncto Epicedio, quod in ejus obitum quasi funebrem cantum plangens fecerat amicus.

EPICEDIUM.

EPICEDIUM.

ERGO BURLAMACHÎ mens sana, generosa, docta,
Corporis exilis infirmique exuvias posuit,
Illuc scilicet avolans unde delapsa erat
Nos linqvit in hoc cœno morantes mœstosque.

Ei lux ingenii pura fulgebat,

Cum summâ integritate

Ac suavitate morum.

Juris doctor moralem ac civilem tradebat
sapientiam,

Aperiendi veri suadendique præcipuus artifex,

Et lingua & scripto nitidus.

Senator Civitatem æquis

Consiliis temperabat.

Multos benè monendo

Ad rectum leniter trahebat.

Artium

Artium elegantiorum cultor,
Nullius non urbanitatis homo,
cui

Principibus placuisse viris non ultima laus
est.

Familiaribus verò quàm gratus & concinnus,
ad delicias usque !

Inter ipsas facetias decorus.

Denique (quod summum) vir bene Chri-
stianus,

Hinc sanctioris vitæ tramitem,
Hinc æquanimitatem ac frontem fe-
renam,

Hinc habuit solatia morbi mortisque,
Ad beatas sedes facilè prope-
rans.

Egregii memoriam recolere Amici
Amicos juvat.

J. VERNET, *cum amicis.*

INDEX

I N D E X

C A P I T U M

E T

PARAGRAPHORUM.

P A R S P R I M A

DE ELEMENTIS JURIS IN UNIVERSUM.

§§§§ §§§§ §§§§ §§§§ §§§§ §§§§ §§§§ §§§§ §§§§ §§§§ §§§§

C A P U T I.

De naturâ hominis quantum ad Jus spectati,
de Intellectu, & ad Intellectum
pertinentibus.

- §. I. **Q**uid in hoc Opere sibi velit scriptor :
Quid sit Jus Naturale. Pag. 1
§. II. Juris Naturalis elementa deducenda sunt
ex ipsâ hominis naturâ, indole, & conditione. 2
§. III.

- §. III. *Hominis Definitio. Quæ sit ejus natura.* Pag. 3
- §. IV. *Hominis diversæ actiones: Quænam actiones in jure considerentur.* 4
- §. V. *Præcipuæ mentis facultates.* 5
- §. VI. *De Intellectu: Quid sit Veritas.* ibid.
- §. VII. *Præceptum. Intellectus suapte naturâ rectus est.* 6
- §. VIII. *Quomodo rerum fiat perceptio. De animorebus objectis intento, easque investigante.* 7
- §. IX. *Evidentia. Probabilitas.* 8
- §. X. *Quid sint sensus, quid imaginandi vis, quid Memoria.* 9
- §. XI. *Intellectus perfectio sita est in veritatis cognitione. Cujus perfectionis duo sunt impedimenta Ignorantia & Error.* ibid.
- §. XII. *Errorum varia genera:* 10
- 1°. *Error Juris vel Facti.*
- 2°. *Voluntarius & non voluntarius.*
- 3°. *Essentialis & Accidental.*

CAPUT II.

Principiorum series de naturâ hominis;
de Voluntate & Libertate.

- §. I. *De Voluntate; quid sit Felicitas, quid Bonum.* 13
- §. II. *Instinctus, Propensiones, Cupiditates.* 14
- §. III

- §. III. *Libertas in quo consistat.* Pag. 15
- §. IV. *Libertatis usus in nostris judiciis quoad veritatem.* 17
- §. V. *Libertas suum usum habet & quidem quoad res evidentes.* 18
- §. VI. *Libertatis usus quoad bonum malumque.* 20
- §. VII. *Libertatis usus quoad res indifferentes.* 21
- §. VIII. & IX. *Cur libertatis usus coerceatur intra genus veritatis non evidens, & bona tantum singularia complectatur.* ibid.
- §. X. *Libertatis argumentum, quod ex suâ cuiusque conscientia deducitur, cæteris omnibus argumentis præstat.* 24
- §. XI. *Quare libertas in dubium adducta sit.* 26
- §. XII. *De Actionibus voluntariis & non voluntariis, liberis, necessariis & coactis.* 28
- §. XIII. *Humanæ facultates se invicem juvant.* 30
- §. XIV. *Quid sit Ratio, quid Virtus.* 31
- §. XV. *Undenam tam diversa sit hominum agendi ratio.* 32
- §. XVI. *Rationis jura semper salva manere possunt.* 33

CAPUT III.

Homo, ita ut antea dictum est comparatus,
Directionem moralem admittit, actionumque suarum rationem ideo redditurus est.

- §. I. *Hominis agendi ratio directionem admittit.* 34
- §. II.

- §. II. *Actionum suarum rationem redditurus est, illæque ei merito imputantur.* Pag. 35
 §. III. *De Imputabilitate principium, quæ confundenda non est cum imputatione.* ibid.

CAPUT IV.

In quo pergitur eorum inquisitio quæ ad naturam humanam pertinent, varios scilicet status hominis explorando.

- §. I. *Definitio. Divisio.* 37
 §. II. *Status primigenii innatque.* 1°. *Status hominis quod ad Deum attinet.* ibid.
 §. III. *2°. Status Societatis.* 38
 §. IV. *3°. Status solitudinis. 4°. Pax: Bellum.* 39
 §. V. *Homnis status quantum ad bona terrena.* ib.
 §. VI. *Status supervenientes vel Adventitii:*
 1°. *Familia. 2°. Matrimonium.* 40
 §. VII. *3°. Hominis in ortu suo imbecillitas. 4°. Liberi naturâ parentibus sunt obnoxii.* 41
 §. VIII. *5°. Dominii status.* 42
 §. IX. *6°. Status Civilis, administratio publica.* ibid.
 §. X. *Ex statu Civili & rerum dominio dimanant plures alii status adventitii.* 43
 §. XI. *Quis verè sit status naturalis hominis.* ib.
 §. XII. *Statuum primigeniorum & adventitiorum differentia.* 44

CA-

CAPUT V.

In suo vivendi modo debent homines Regulam sequi: Quæ sit ratio hujus Regulæ inveniendæ, tum quæ sint in universum Juris Fundamenta.

- §. I. *Quid sit Regula.* Pag. 45
 §. II. *E re non est ut homo vitam agat abnormem.* 46
 §. III. *Regula præsupponit scopum, finem.* 47
 §. IV. *Homnis felicitas ultimus ejus finis est.* ib.
 §. V. *Boni cupiditas Providentiæ systema est.* 48
 §. VI. *Homo naturâ felicitatem cupit, quæ cupiditas non potest à Ratione sejungi.* ibid.
 §. VII. *Nostri ipsorum amor principium est nequitiam ex se pravum.* 49
 §. VIII. *Felicitatem homo non potest assequi nisi Rationis ope.* 50
 §. IX. *Ratio est hominis primigenia Regula.* 51
 §. X. *Quid sit in universum Jus seu Rectum.* 52

CAPUT VI.

Generales vivendi Regulæ quas Ratio præcipit. De naturâ Obligationis, & primis ejus fundamentis.

- §. I. *Varas instituendæ vitæ Regulas Ratio præcipit.* 53
 §. II.

- §. II. I^a. Regula. Bonorum malorumque verum discrimen habere. Pag. 54
- §. III. II^a. Regula. Quæ ab hominis naturâ statuque prorsus aliena sunt, in iis vera Felicitas sita esse nequit. 57
- §. IV. III^a. Regula. Præsentia & futura inter se comparanda. IV^a. Regula. Non appetendum bonum ex quo sequetur majus malum. V^a. Regula. Malum perpeti ex quo certò gignendum est majus bonum. ibid.
- §. V. VI^a. Regula. Minori bono majus bonum anteponendum est. 58
- §. VI. VII^a. Regula. Aliquando suscipiendares, vel quia possibilis, vel multò etiam magis, quia verisimilis. 59
- §. VII. VIII^a. Regula. Vera bona sapere. 60
- §. VIII. Humana mens ultrò assentitur his nostris præceptis, quibus in agendo debemus obsequi. 61
- §. IX. Quid sit Obligatio generatim spectata. 62
- §. X. Obligationis vires possunt esse aut validiores aut remissiores. 64
- §. XI. Sententia Clarkii de naturâ & origine Obligationis. ibid.
- §. XII. Barbeiracii in hoc idem argumentum sententia. 65
- §. XIII. Duo Obligationis genera. Obligatio Interior; Obligatio Exterior. 67

CA-

CAPUT VII.

De Jure prout est Facultas, & de adjunctâ huic Juri Obligatione.

- §. I. Juris vocabulum diversas significationes obtinet, quæ singulæ fluunt ex ulius generalis definitione. Pag. 69
- §. II. Quid sit Jus pro facultate acceptum. 70
- §. III. Non debet mera Potentia pro Jure accipi. 71
- §. IV. Quo generali fundamento Jura nitantur hominis. 72
- §. V. Jus parit Obligationem. ibid.
- §. VI. Jus & Obligatio mutuo ad se referuntur. 73
- §. VII. Quo tempore Jus & Obligatio in hominem cadant. 74
- §. VIII. Jura & Obligationes multiplici genere continentur. 75

CAPUT VIII.

De Lege generatim spectatâ.

- §. I. & II. Homo naturâ alteri naturæ obnoxius est, unde humanarum actionum Lex debet esse Regula. 79
- §. III.

- §. III. *Definitio Legis.* Pag. 80
 §. IV. *Cur Lex definiatur Regula præscripta. ib.*
 §. V. *Quid sit Princeps, quid Principatus, quid Jus imperandi.* 81

CAPUT IX.

Imperium seu Jus Imperandi quibus fundamentis nitatur.

- §. I. I^a. *Adnotatio. Hic quæstio movetur de de necessario Principatu.* 83
 §. II. II^a. *Adnotatio. Inter eos quorum est eadem prorsus naturæ conditio, neque Principes neque subditi necessarii sunt.* 84
 §. III. *Variæ de imperii origine & fundamento sententiæ.* 85
 §. IV. *Superiores opiniones excutiuntur. 1°. Ex solâ virium præstantiâ imperandi jus non existit.* 86
 §. V. 2°. *Neque ex solâ naturæ præstantiâ jus imperandi est.* 88
 §. VI. 3°. *Neque sola sufficit qualitas Conditionis.* 89
 §. VII. *Imperii vera fundamenta sunt Potestas, Sapientia, Benignitas simul junctæ.* 90
 §. VIII. *Sententiæ nostræ expositio.* 91
 §. IX. *Quæ summi Principis jus constituunt qualitates aliæ ab aliis non sunt sejungendæ.* 94
 §. X.

- §. X. *Quinam sint subditi. Imperii fundamenta.* Pag. 95
 §. XI. *Non potest obligatio perfectior excogitari quàm quæ à Legge proficiscitur.* 96
 §. XII. *Quam dicimus obligationem, ea simul interior & exterior est.* 98

CAPUT X.

Quis Legum Finis, quæ Natura, quæ sint Discrimina.

- §. I. & II. *De fine Legum quantum spectat ad subditos & ad ipsum Principem.* 99
 §. III. *Is Legibus finis propositus est, non ut libertas coarctetur, sed convenienter dirigatur.* 100
 §. IV. *Illud expenditur quod Puffendorfius in hoc argumentum protulit.* 101
 §. V. *Distinguitur Lex in Legem obligantem, & in Legem merè permittentem.* 102
 §. VI. *Grotii & Puffendorfi in præsens argumentum sententia.* 103
 §. VII. *Jura hominum permissione Legis fundantur.* 104
 §. VIII. *Quæ sit materia Legum.* ibid.
 §. IX. *Quænam sint interiores conditiones Legis: Debet esse possibilis, utilis, & justa.* 105
 §. X. & XI. *Quæ sint Legis conditiones exteriores*

- per se existens & intelligens.* Pag. 127
- §. VI. *Æterna & Intelligens Causa extra hunc Orbem inquirenda est.* 129
- §. VII. 2um. *Argumentum. Primi Motoris necessitas.* 130
- §. VIII. 3um. *Argumentum. Structura, ordo, & pulchritudo orbis.* 131
- §. IX. *Orbis non coaluit fortuito.* 132
- §. X. *Nec mundus æternus est.* ibid.
- §. XI. *Deo competit Jus Leges præcipiendi.* 134
- §. XII. & XIII. *Deus ideo præcepit Leges, quia potens, quia sapiens, quia bonus est.* 135

CAPUT II.

Deus propter suum in nos imperium voluit reverâ nobis Leges præscribere, seu nostræ agendi rationis Regulas.

- §. I. *Suo Imperii Jure Deus utitur Leges nobis præscribendo.* 138
- §. II. 1um. *Argumentum hinc ex Deo, illinc ex hominibus deductum.* ibid.
- §. III. 2um. *Argumentum deductum ex fine quem sibi quoad hominem proposuit Deus, & ex Legum Moralium necessitate, ut hic finis obtineatur.* 139
- §. IV. *Superiora argumenta confirmantur.* 141
- §. V. 3um. *Argumentum ex Dei benignitate deductum.*

- ductum.* Pag. 142
- §. VI. 4um. *Argumentum deductum ex agendi Regulis quas reverâ in nobis deprehendimus.* 143
- §. VII. *Humanæ menti ea sunt ingenita principia ut suapte naturâ homines obligent.* 144
- §. VIII. *Ea Dei voluntas est ut positis principiis obligemur, unde sunt veræ Leges.* 145

CAPUT III.

Quæ sint Rationes secernendi Justum ab Injusto, seu Legis Naturalis præcepta dignoscendi, nimirum 1°. Instinctus Moralis, 2°. Ratio.

- §. I. *Prima Ratio dijudicandi bonum & malum morale, scilicet Instinctus vel sensus.* 147
- §. II. *Exempla,* ibid.
- §. III. *Cur ita simus affecti.* 148
- §. IV. *Quid prodest nos ita affectos esse.* 149
- §. V. *Obiectio: Hi sensus in singulis hominibus non deprehenduntur. Responsio: 1°. Eorum vestigia etiam in gentibus immanissimis deprehenduntur.* 150
- §. VI. 2°. *Distinguendus est naturalis status hominis ab ejusdem statu depravato.* 151
- §. VII. 3°. *Si quæ sint moralia monstra, rarissima quidem illa sunt, nec inde contra nostram*
e ij sen-

- sententiam quidquam colligitur.* Pag. 151
- §. VIII. *Non solum Instinctus, sed & Ratio data est ad dignoscendum Bonum & Malum morale.* 152
- §. IX. *Ratio Instinctui præstat. 1°. Quoniam arguit an verus sit Instinctus.* 153
- §. X. *2°. Instinctui Ratio præstat, quia principia enucleat & ex his consequentias deducit.* 154
- §. XI. *3°. In hoc etiam Instinctui Ratio præstat, quòd omnibus in universum rebus applicetur.* ibid.

CAPUT IV.

Ex quibus principiis possit Ratio Naturales Leges deducere.

- §. I. *Unde Naturalium Legum principia deducantur.* 156
- §. II. *Adnotationes præviæ: Quid intelligatur per Legum Naturalium principia.* ibid.
- §. III. *Legum Naturalium principia quam indolem habeant.* 157
- §. IV. *An ad unicum principium Leges omnes Naturales reducendæ sint?* 159
- §. V. *Legum Naturalium cognitionem non potest homo assequi nisi expendendo suam naturam, indolem, statumque.* ibid.
- §. VI. *Triplex hominis status.* 161
- §. VII.

- §. VII. *Religio principium est Legum Naturalium quæ ad Deum spectant.* Pag. 162
- §. VIII. *Ex posito Religionis principio consequentia.* ibid.
- §. IX. *Nostri ipsorum amor principium est Legum Naturalium ad nos spectantium.* 164
- §. X. *Quæ ex posito principio Naturales Leges oriantur.* 165
- §. XI. *Homo natus ad Societatem.* 166
- §. XII. *1°. Homini Societas omnino necessaria.* 167
- §. XIII. *2°. Naturâ suâ homo est ad societatem aptissimus.* 169
- §. XIV. *Innatâ nobis propensione societatem expetimus.* 170
- §. XV. *Sociabilitas. Quæ sint principia Naturalium Legum ad alios homines spectantium.* 171
- §. XVI. *Quæ Leges ex Sociabilitatis principio deriventur.* 173
- 1°. *Summa Lex esto publica utilitas.* ib.
- 2°. *Sociabilitatis studium debet esse universum.* ibid.
- 3°. *Servanda naturalis æquitas.* ibid.
- 4°. *In ipsos inimicos servanda benevolentia. Licita est sui defensio, sed non vindicta.* 174
- §. XVII. *Positorum principiorum peculiare consequentia.* 175
- ë iiij §. XVIII.

- §. XVIII. Triplici nostro principio insunt omnia
requisita. Pag. 176
- §. XIX. Adnotationes in sententiam Puffendor-
fi. 177
- §. XX. Puffendorsius plus æquo vituperatur. ibid.
- §. XXI. Quæ sit Officiorum nostrorum inter se
cohæsiō. 178
- §. XXII. Quomodo inter se nostra quandoque
Officia pugnent. 179
- §. XXIII. Naturale Jus obligans. Naturale Jus
simpliciter permittens. Generale principium
Juris permittentis. 181
- §. XXIV. Naturalis Juris genera duo; aliud pri-
marium, aliud secundarium. 182

CAPUT V.

Naturales Leges sufficienter promulgatæ sunt,
quæ propria sit illarum indoles, & quam
obligationem inducant &c.

- §. I. Deus Naturales Leges sufficienter homini-
bus notas fecit. 184
- §. II. Homines in dignoscendis Legibus Natura-
libus sibi mutuam opem præstant. 185
- §. III. Ea constituta sunt nobis Naturalium
Legum principia, ut ex illis principiis earum
Legum veritas arguatur. 186
- §. IV. Naturales Leges divinæ benignitatis sunt
opus. ibid.
- §. V.

- §. V. Ex humanâ institutione non pendent Leges
Naturales. Pag. 187
- §. VI. Nostra cum Grotii opinione sententia con-
sentit. 189
- §. VII. Is Naturalium Legum effectus est, ut
illis teneamur nostram agendi rationem accom-
modare. 190
- §. VIII. Naturalibus Legibus omnes homines
obligantur. 192
- §. IX. Grotii Sententia in Jus Divinum Positi-
vum Universale. ibid.
- §. X. Leges Naturales sunt immutabiles, & il-
larum nemo immunis est. 193
- §. XI. De Naturalium Legum æternitate. 194

CAPUT VI.

De Jure Gentium.

- §. I. Quâ ratione Civilis Societas constitua-
tur. 196
- §. II. Status Civilis Naturalem statum non
evertit, sed perficit. 197
- §. III. Societatis Civilis recta definitio. 198
- §. IV. Imperia spectantur uti personæ morales. ib.
- §. V. Quid sit Jus Gentium. 199
- §. VI. Juris Gentium certa veritas. ibid.
- §. VII. Juris Gentium principium generale. Quid
sit Ars Politica. ibid.
- §. VIII. Expenditur Grotii sententia de Jure
Gentium.

- Gentium.* Pag. 201
 §. ix. *Duplex genus Juris Gentium; alterum
 Necessarium & ex se ipso obligans, alterum
 Arbitrarium & pacto convento initum.* 203
 §. x. *Superiorum Adnotationum usus.* 204

CAPUT VII.

Prolusio in hanc quæstionem; Estne in humanis actionibus aliqua Moralitas, quædam obligatio, quoddam officium, ante conditas Naturales Leges, & seposito Legislatore.

- §. i. *Moralis Disciplinæ Magistri varia statuunt de primo Moralitatis principio.* 206
 §. ii. *In propositam quæstionem principia.* 207
 §. iii. *Tres humanarum actionum Regulæ: 1°. Sensus moralis; 2°. Ratio; 3°. Dei voluntas.* 209
 §. iv. *Tria posita principia conjungi debent.* 210
 §. v. *De primigeniâ causâ Obligationis.* ibid.
 §. vi. *Quævis Regula inducit Obligationem.* 211
 §. vii. *Obligatio plus minusve gravis est.* 212
 §. viii. *Sola Ratio potest aliquam obligationem inducere.* 213
 §. ix. *Objectio. Nemo se ipsum potest obligare.* 215
 §. x. *Responsum.* 216
 §. xi. *Instant, & respondetur.* 217
 §. xii.

- §. xii. *Officium accipi potest lato vel stricto sensu.* Pag. 218
 §. xiii. *Quid ex iis quæ hætenus dicta fuisse colligendum sit.* 219
 §. xiv. *Nostra constituendæ Moralitatis ratio Naturale Jus non infirmat.* 221
 §. xv. *Expenditur Grotii Sententia.* 222
 §. xvi. *Ut perfectum habeatur Morale systema, huic adjungenda Religio est.* 223

CAPUT VIII.

Quænam ex superiori Capite consequantur. Quid sit Justum, quid honestum, quid utile.

- §. i. *Multa est de nostro Argumento Jureconsultorum equivocatio.* 224
 §. ii. *De Justo, Honesto, Utili, tum de Ordine & Convenientia.* 225
 §. iii. *Justum, Utile, & Honestum à se invicem distinguuntur, nec confundenda sunt.* 226
 §. iv. *Quæ quanquam distinguantur, naturâ tamen coherent.* 227
 §. v. *An ideo justa sit actio quia Deus illam præscripsit?* 228
 §. vi. *In quo Virtus & hominis perfectio consistant?* ibid.

CAPUT IX.

Quomodo humanis actionibus Naturales
Leges accommodentur; ac primum
de Conscientiâ.

- §. I. *Quid sit humanis Actionibus Naturales
Leges accommodare?* Pag. 230
- §. II. *Quid sit Conscientia?* 231
- §. III. *Conscientia Legis Cognitionem adjunctam
habet.* ibid.
- §. IV. I^a. Regula. 232
- §. V. II^a. & III^a. Regula. 233
- §. VI. *Conscientia Antecedens & subsequens.
Regula IV^a.* 235
- §. VII. *Conscientia subsequens vel est quieta,
vel sollicita.* 236
- §. VIII. *Conscientia vel est deliberata, vel du-
bia.* 237
- V^a. Regula. 238
- VI^a. Regula. ibid.
- VII^a. Regula. 239
- §. IX. *Conscientia scrupulosa.* ibid.
- VIII^a. Regula. ibid.
- §. X. *Conscientia vera vel falsa.* ibid.
- IX^a. Regula. 240
- §. XI. *Conscientia demonstrativa & probabilis.* 241
- X^a. Regula. 242
- CA-

CAPUT X.

Quomodo Actiones humanæ cum Natura-
libus Legibus comparatæ Vituperio aut
Laude, Pœnâ vel Præmio
dignæ sint.

- §. I. *Imputabilitas & Imputatio distinguuntur.
Quid per Causam Moralem intelligatur.*
Pag. 243
- §. II. *Quid sit Imputatio, quæ locum non habet
nisi & Lex & actio notæ sint.* 244
- §. III. *Exempla.* 245
- §. IV. *Principia. 1°. Non ideo jam nunc actio
est imputanda, quia imputabilis est.* 246
- §. V. *2°. Non fit imputatio, nisi sit aliqua co-
hæsiō inter actionem.* 247
- §. VI. *3°. Quas ob causas dicatur quis præmio
vel pœnâ dignus.* 248
- §. VII. *Quid sit Meritum & Nequitia.* 249
- §. VIII. *4°. Sui sunt gradus Meriti seu Virtutis,
& Nequitiae, tum etiam imputationis.* 250
- §. IX. *5°. Imputatio vel est simplex, vel effi-
cax.* ibid.
- §. X. *6°. Simplicis & efficacis imputationis ef-
fectus.* 251
- §. XI. *7°. Si ii omnes quorum interest actionem
non imputent, actio censetur infecta.* 252
- §. XII.

- §. XII. 8°. *Quod sit discrimen inter bonarum malarumque actionum imputationem?* P. 253

CAPUT XI.

Cum variis actionum generibus principia nostra conferuntur, ut dignoscatur ratio actionum illarum imputandarum.

- §. I. *Quænam actiones jam nunc imputentur.* 254
Eorum actiones qui Rationis expertes sunt. ibid.
De iis quæ fiunt ex ebrietate. ibid.
 §. II. *De rebus impossibilibus, & occasionis defectu.* 255
 §. III. *De dotibus naturalibus.* 256
De iis quæ per exteriores causas gignuntur. ibid.
 §. IV. *De iis quæ ex errore, vel per ignorantiam fiunt.* ibid.
 §. V. *De iis quæ ex indole, moribus, & cupiditatibus proveniunt.* 257
 §. VI. *De actionibus ad quas vi compellimur.* 258
 §. VII. *Actiones per vim extortæ in se ipsis vel bonæ sunt vel malæ, vel indifferentes.* 260
 §. VIII. *Cur Actio possit imputari quamvis coacta.* 261
 §. IX.

- §. IX. *Puffendorfi sententia.* Pag. 263
 §. X. *De actionibus quarum sunt plures correi.* ibid.
 §. XI. XII. XIII. & XIV. *Triples Moralium Causarum genus, alia est Causa præcipua, alia subjecta, alia collateralis.* 265
 §. XV. *Ufus harum distinctionum.* 270

CAPUT XII.

De Auctoritate & Sanctione Naturalium Legum, ac primò de Bonis & Malis quæ naturâ solent Virtutem & Vitium subsequi.

- §. I. *Quid sit Naturalium Legum auctoritas.* 272
 §. II. *Ex Naturalium Legum cultu publica & privata felicitas oritur.* 273
 §. III. *Elucidatur nostra quæstio.* ibid.
 §. IV. *Propositæ superius quæstionis veritas ratiocinatione arguitur.* 274
 §. V. *Argumenta proponuntur ex ipso facto deducta: 1°. Interioris gaudii fons est honestas, vitium contra perturbationis & anxietatis principium est.* 275
 §. VI. 2°. *Quæ exteriora bona vel mala virtutem sequantur aut vitium?* 276
 §. VII. *Quorum præcipua potestas & auctoritas est,*

est, in iis virtus vitiumque longè graviores exitus habent. Pag. 277

§. VIII. Superior quæstio omnium gentium consensu comprobatur. 278

§. IX. Ejusdem quæstionis arguitur veritas, quia contrarium est absurdum. 279

§. X. Responsio ad quasdam objectiones peculiares. ibid.

§. XI. Semper virtus præstat, atque hæc prima est Naturalium Legum Sanctio. 281

§. XII. Neque tamen sufficiens est prima hæc Sanctio, quia obstant multæ exceptiones. 282

Bonorum malorumque à naturâ fortunâque pendentium inæqualis est partitio, nec iuxta cujusque meritum. ibid.

Parta ex iniquitate mala fontes premunt insourcesque. 283

Quandoque ob ipsam virtutem vexatio concitatur. ibid.

§. XIII. Non satis est virium in his rationibus quas humana prudentia adhibet, ut dictis malis medeatur. 284

§. XIV. Haud levia sunt quæ contra nostrum systema objiciuntur. 286

CAPUT

CAPUT XIII.

Arguitur Animæ Immortalitas. Existit proprie dicta Naturalium Legum sanctio.

§. I. Qualis sit proposita quæstio. Pag. 287

§. II. De propositâ quæstione dissentiant scriptores. Quibus modis hæc in materiâ dignosci possit voluntas Dei. 288

§. III. Anima est-ne Immortalis? 289
Ium. Argumentum : A naturâ corporis omnino diversa videtur natura mentis. ibid.

§. IV. Quapropter soluto corpore non requiritur animæ necessarius interitus. 290

§. V. Solvitur objectum, 291

§. VI. Confirmatur superius argumentum, quoniam in naturâ nihil in nihilum recidit. ibid.

§. VII. IIum. Argumentum : Animæ præstantia. 293

§. VIII. Argumenta nostra confirmantur ex eo quod nostræ facultates possint semper magis magisque percipi. ibid.

§. IX. Solvitur objectum. 295

§. X. IIIum. Argumentum. Nostræ mentis indoles, & innata nobis desideria ejusdem humanæ
i

- humanae mentis aeternitatem arguunt. ibid.*
 §. xi. *Naturalium Legum sanctio manifesta fiet in vitâ futurâ. Pag. 297*
 §. xii. *Primum Argumentum deductum ex naturâ hominis moraliter spectati. 298*
 §. xiii. *Alterum argumentum deductum ex Dei perfectionibus. 299*
 §. xiv. *Deus Naturalium Legum sanctionem ipse constituit. 302*
 §. xv. *Naturalium Legum in futurâ vitâ sanctio arguitur vel per ipsa objecta ex præsenti rerum statu deducta. 303*
 §. xvi. *Futura vita omnibus propemodum gentibus credita. 305*

CAPUT XIV.

Quæ modò protulimus argumenta eam habent verisimilitudinem, eam Convenientiam, ut abundè sufficiant ad stabiliendam nostram fidem, nostramque agendi rationem dirigendam.

- §. i. *Naturalium Legum sanctionem sufficienter probavimus. 306*
 §. ii. *Objicitur nonnisi meram convenientiam nostris argumentis contineri. Cui objecto in universum*

- universum respondetur. ibid.*
 §. iii. *Quid sit Ratio Convenientiæ. 307*
 §. iv. *Nostræ Ratiocinationis generale fundamentum. 309*
 §. v. *Ubi de Jure Naturali agitur potentissima est Convenientiæ Ratio. ibid.*
 §. vi. *Convenientiæ ratio plures habet gradus. Quomodo hi gradus dignoscantur. 310*
 §. vii. *Quæ statuimus principia nostro argumento accommodantur. 311*
 §. viii. *Comparantur inter se opposita duo systemata. ibid.*
 §. ix. *Naturalium Legum sanctionem admit- tens systema longè præstat contrario systemati. 313*
 §. x. *Solvitur objectio. 314*
 §. xi. *Quis debeat esse nostrorum argumentorum in nostram agendi rationem influxus. Exigenda est nobis præsens vita tanquam alteram credentibus. 315*
 §. xii. *Nostra sententia necessario deducitur ex ipsâ hominum naturâ statuque. 316*
 §. xiii. *Convenientiæ vel probabilitatis sequendæ obligationem nobis Ratio injungit. 317*
 §. xiv. *Quas dicimus partium amplectendarum obligationem nobis Deus ipse præcipit. 318*
 §. xv.

§. xv. *Conclusio.*

329

§. xvi. *Quod jam per solum Rationis lumen
adeo est probabile, omnino fit evidentissimum
quia divinitus reſeratum.*

ibid.

FINIS INDICIS.

JURIS

JURIS NATURALIS
ELEMENTA.

P A R S P R I M A.

DE ELEMENTIS JURIS
IN UNIVERSUM.

CAPUT PRIMUM.

*De naturâ hominis quantum ad Jus
ſpectati; de intellectu & ad-intellectum
pertinentibus.*

§. I.

IS est, qui debet eſſe, cunctis hominibus Quid in
propoſitus finis, ut veram quantum poſſunt hoc ope-
ſtabilemque felicitatem aſſequantur. In hoc au- re ſibi ve-
tem opere fuit ea noſtra mens præcepta illa di- lit ſcrip-
liger ſeſt investi- gandi quæ ſola ratio tradit ho- tor: Quid
minibus, quibuſque ſi auſcultent, tuto rectoque ſit Jus
tramite poſſint ad optatam felicitatis metam per- Naturale.
venire. Quorum præceptorum ſyſtema ſive conge-
ries, JUS NATURALE dicitur, ſi ſpectentur ac
totidem Leges hominibus à Deo præſcriptæ. Quid-
quid porro ſummum eſt in Jurisprudentiâ, nec-
non in diſciplinâ ſive morali ſive politicâ præ-
cipuum;

A

PARS PRIMA. Cap. I. *capuum; quidquid pluris hominum interest, & ex quo pendet omnis humana societas, totum hoc in Juris Naturalis notitiâ continetur. Nulla igitur alia est dignior scientiâ homine, qui tum perficiendæ suæ menti studet, tum comparandæ felicitati. Ea verò satis habere perspecta, queis in vitæ decursu debeas insistere, summus est sapientiæ finis; & in eo posita virtus est, ut hæc eadem constanter colas, nec ab illis usurpandis te quidquam valeat detertere.*

§. II.

Juris Naturalis *JUS equidem, tum inprimis Naturale Jus, ad hominis naturam manifestè pertinet & referetur. Ex iis ergo quibus hominis natura, indoles, & conditio constant, Juris Naturalis elementa deducenda sunt.*

Quod Latini Jus, id Galli Rectum vocant, quæ vox primam habet originem à verbo dirigere, seu aliquem ad propositam metam brevissimâ viâ deducere. Itaque Jus sive RECTUM in latissimâ suâ significatione, sed ad quam cæteræ omnes significationes referendæ sunt, illud est quidquid vel rectè dirigit, vel rectè dirigitur. Hoc igitur primum expendendum est, an in suis actionibus homo dirigi possit, & ad quandam normam sese accommodare. Quod ne incassum experiamur, repetenda res altius est, & hominis à principio naturam explorantes, quibus causis ad agendum impellatur, quis status & quæ conditio illum deceant, explanabimus; ut sic intelligatur quibus in rebus & quam ratione mores hominum & facta sint dirigenda. Neque enim aliter dignoscas quid sit Rectum, quid non.

§. III.

§. III.

HOMO est animal Intellectu præditum & Ratione, seu mavis; Homo constat corpore organis instructo, & animâ rationis compote.

Homo, quantum ad corpus attinet, animal est haud multum cæteris animantibus ab simile, quodque eisdem instructum organis est, cujus eadem sunt proprietates, eisdemque subjacet vitæ necessitatibus. Corpus est, inquam, vivens, organis multiplicibus informatum variisque partibus constans, quod ex se ipso movetur, & à primis quidem initiis debile sensim crescit alimenterum ope, tum quandam definitum gradum adipiscitur, in quo se exhibet ætatis flos atque robur, unde paulatim excidit, ad senectutem vergens, quam demum subsequitur interitus. Sic se solet habere vita hominum, nisi illam vel morbi vel aliqui casus effecerint brevior.

Sed homini præter mirum corporis habitum indita est etiam mens quâ longè præstat belluis. Est hæc sanè pars hominis nobilissima, per quam & cogitat & verè res objectas percipit, quas unà confert, ex cognitis deducit incognita, alterius rei cum alterâ re cognitionem & cum ipso homine convenientiam rectè dijudicat; ea perpendit quæ ipsum vel deceat præstare vel non; ac sic homo bene perpenſis omnibus ita se valet gerere, prout ipsi libitum est. Nostra mens præterita recordatur quæ præsentibus adjungit, imò & futuris; rerum causas intelligit, earumque videt progressum exitumque; atque sic uno tanquam intuitu integrum vitæ cursum prospiciens, ea potest comparare quæ ad vitam felicitatem

4
citer degendam explendamque necessaria sunt. Verum in iis omnibus humana mens ad unam eandemque semper, & coactam agendi rationem neutiquam adstringitur, quippe in cujus omnino potestate sit vel agere vel non, actiones motusque suos velut suspensos librare, eosque ad arbitrium tum dirigere tum ordinare.

§. IV.

Hominis
diversæ
actiones:
Quænam
actiones
in jure
conside-
rentur.

QUÆ cum sit in universum natura hominis, sequitur multas esse humanarum actionum species. Aliæ merè proveniunt à mente, quemadmodum cogitare, cogitatis attendere, addubitare; &c. Aliæ sunt merè corporeæ, quemadmodum spiritum ducere, crescere; &c. Alias dixeris mixtas, quæ tum à mente, tum à corpore suam habent originem, ob statutum à Deo corpus inter mentemque commercium, quemadmodum loqui, incedere; &c.

Omnes actiones quæ vel habent originem à mente, vel ab ipsa diriguntur, actiones humane vocantur, seu voluntariæ; cæteræ omnes actiones sunt merè physicae. Itaque mens actionum humanarum principium est, quæ quidem actiones Regulam nullam admittunt, nisi quatenus ortum habent ab egregiis illis facultatibus quibus hominem Deus insignivit, & quarum facultatum ope actiones humane diriguntur. Quas quidem concessas homini dotes necesse est aliquatenus enucleare, necnon singulari curâ facultates mentis evolvere, tum ex iis facultatibus partas actiones. Sic etenim dignoscemus quemadmodum ex mentis facultatibus actiones humane generentur; quo semel cognito, humanarum actionum natura multò se facilius prodet, atque

atque etiam certius constabit utrum per aliquam Regulam possint hæ actiones dirigi, & quousque humane voluntati subjaceant.

§. V.

Si vel tantillum homo se ipsum perpendat, præcipue ex ipso suo sensu atque experientiâ suâ facile apprehendet mentem suam esse Principium agens, quod per continuam variarum actionum seriem vires suas explicat. Quoniam autem his actionibus indita sunt varia nomina, quibus à se invicem secernantur; ad varias etiam facultates, tanquam ad suos fontes, solent actiones humane referri. Quarum facultatum præcipue sunt Intellectus, Voluntas, Libertas. Mens equidem est aliquid simplex, sed propter ejus varias agendi rationes, ideò diversas in mente facultates non immeritò consideramus, quas etiam juvat diversis efferre nominibus. Quod si sic intelligatur, ex hac methodo cogitationes nostræ fient tum accuratiores, tum lucidiores. Hoc igitur infixum animo sit, quòd videlicet mentis nostræ facultates nihil aliud sint quàm multiplex quæ in mente est agendi potestas, per quam potestatem mens suas omnes actiones exerit.

§. VI.

PRÆCIPUA mentis facultas, ex qua ejus natura constat, in INTELLECTU potissimum sita est; mentis enim oculus est intellectus, qui finiri potest, ea mentis facultas sive potestas per quam res percipit, earumque ideas sibi ipsa exhibet, ut veritatis cognitionem assequatur. Veritatis autem est in hoc loco duplex significatio. A 3 Etenim

De Intellectu
quid sit
Veritas.

PARS PRIMA. Cap. I. Etenim per veritatem intelligitur vel ipsa rerum natura, conditio, mutuaque inter illas convenientia vel discrepantia; vel intelliguntur cogitationes congruentes cum hac rerum naturâ, conditione, mutuaque inter illas convenientiâ vel discrepantiâ. Quapropter VERITATEM DIGNOSCERE nihil est aliud quàm res quales sunt in se ipsis percipere, sibi que ideas exhibere illarum rerum naturæ consentaneas.

§. VII.

PRÆCEPTUM. Intellectus suapte naturâ rectus est. QUAM in rem necesse est ut istud ipso in limine præceptum statuamus, quod inconcussum habendum est, scilicet humanum intellectum suapte naturâ rectum esse, eique inesse necessariam vim ad veritatem assequendam & ab errore secernendam, in iis præsertim quæ ad officia nostra pertinent, & quibus homines ad rectam, honestam, quietamque vitam instituuntur, modò ad ea, ut par est, attendamus.

Sua cujusque conscientia atque experientia ejus quod statuimus præcepti veritatem asserunt, quo quidem præcepto tanquam cardine volvitur quidquid de homine tradi potest, & quo sublato ab imis etiam sedibus tollatur necesse est, penitusque subvertatur tota humanæ societatis compages & structura: neque enim alia ratio supererit à falso secernendi verum, à malo bonum; ex qua naturalium cognitionum subversione fiet, ut jam nihil certum, sed omnia dubia sint, qui dementiæ cumulus est.

Quorum igitur ea fuit opinio, tum in exsequendis officiis, tum præsertim in colenda Religione, nec tutum nec fidum ducem esse Rationem, quia corrupta sit, ejusque depravatæ facultates,

PARS PRIMA. Cap. I. facultates, si non satis attenderunt, quòd illud ponerent sententiæ suæ fundamentum, quo posito omnis omnino veritas, atque idèò convellitur ipsa Religio. Itaque tantum abest ut talis hæc sententia nobis in sacris codicibus proponatur, ut contrà Beatus Paulus disertissimè * asserat, « Gentes quibus non obtigerit Lex divinitus patefacta, si natura duce Legis exequantur præscripta, fieri Legem sibi ipsis, atque sic ostendere Legis præcepta suis esse mentibus inscripta, videlicet ob suæ conscientiæ testimonium. » Fatendum quidem est ex malâ institutione, pravis moribus, effrænisque libidinibus obscurari posse faciem ingenii, nec non propter mentis levitatem socordemque negligentiam, atque præjudicatas opiniones, in gravissimos errores sæpius homines incidisse, quantum etiam ad mores, atque ipsam Religionem pertinet. Quid tum? An si homines sua Ratione perperam utantur, idcirco putes extinctas quas humanæ menti natura rectas indidit facultates? Absit hujusmodi sententia, quæ quantum distet à vero clariùs ex eo patebit quod subinde dicendum superest.

§. VIII.

INTELLECTUS igitur quemadmodum vires suas exerat propius inspiciamus. Rerum perceptio, vel cognitio duplicem causam habet, quarum altera est, cum res objecta mentem nostram afficit; altera, cum inens rem objectam intuetur, quò illam dignoscatur. Sed quoniam ad res planè dignoscendas primus non semper intuitus sufficit, necesse est ut per aliquod tempus rem objectam mens nostra contempletur. Hæc porrò diligentiâ

diligentia quam objectæ rei nitidius percipiendæ noster animus adhibet, vocatur ATTENTIO; quæ attentio si huc atque illuc se convertit, ut cunctas objectæ rei partes intueatur, dicitur INVESTIGATIO. Quapropter ad mentem quod attinet, ex illius insitâ vi, si tamen attentionem adhibeas, tota pendet rerum perceptio, vel cognitio.

§. IX.

Evidentia.
Probabilitas.

HIS fretus auxiliis è proprio penu depromptis res nitidè tandem percipere valet homo, & quales sunt in se ipsis, & prout se habent aliæ cum aliis; cogitationesque suas certè scit cum rebus quas exhibent convenire; uno verbo fit ut veritatis cognitionem adipiscatur. Rerum autem mutuæque inter illas convenientiæ nitida & perspicua cognitio dicitur EVIDENTIA, quam operæ pretium est attendere. Quoniam enim Evidentia veritatem arguit cujus est præcipuum & indubitatum signum, ideò quam exploramus rem nostris mentibus ita facit certissimam, ut nihil queat certius esse. Sed res objectæ non omnes tantumdem emittunt luminis, & quæcunque sit hominum cura, quantacunque rebus cognoscendis investigatio adhibeatur, sæpenuerò fit ut se veritas prodât sub maligna luce, quæ prout est vel clarior vel obscurior varios gignit gradus *probabilitatis & verisimilitudinis.* Sed ita sunt hominis definitæ facultates ut non possit se res aliter habere. Homini verò satis est, si juxta propositum illi finem concessamque sortem, res eas certò dignoscat, quæ ad ejus perficiendam virtutem & felicitatem pertinent, tum etiam discernere valeat *evidentiam à probabilitate*, ut pro

pro diversis probabilitatis gradibus assensum suum rebus accommodet. Hominibus autem judicandarum rerum vim illam inesse nemo inficiabitur quicunque volet se ipsum scrutari, mentisque suæ facultates experiri.

§. X.

AD intellectum etiam *imaginandi vis*, memoria, *sensusque ipsi* referuntur, prout sunt facultates per quas res objectæ sentiuntur seu percipiuntur. Sensus enim, si sic intelligantur, nihil sunt aliud quàm *Intellectus utens sensibus & organis corporeis ad objectas res corporeas percipiendas.* Sic etiam imaginandi vis est idem *Intellectus res quæ absunt percipiens, non quòd jam ipsis afficiatur, sed propter earum imagines quas ipsa sibi effingit in cerebro.* Memoria demùm est ipse etiam *Intellectus, prout facultas est rerum perceptarum ideas seu species retinendi, sibi quæ eadem, cum opus est, exhibendi.* Ex hoc autem potissimùm memoria pendet, si sæpius rerum ideæ seu species evolvantur.

§. XI.

SEQUITUR ex iis quæcunque de intellectu dicta sunt, huic mentis nostræ facultati propositam esse veritatis indagationem, cunctasque illius adipiscendæ rationes. Intellectus igitur *perfectio sita est in veritatis cognitione, siquidem ad hunc finem demandatus sit intellectus.*

Verùm duæ præsertim res huic obstant intellectus perfectioni, *Ignorantia* nimirum & *Error*, qui mentis duplex est morbus. *IGNORANTIA est mera idearum seu cognitionum privatio; sed*

Intellectus perfectio sita est in veritatis cognitione. Cujus perfectionis duo sunt impedimenta, ignorantia & error.

PARS sed ERROR est *dissimilitudo seu adversatio inter*
PRIMA. *nostras cogitationes & rerum naturam conditio-*
Cap. I. *nemque*. Quapropter error cum sit veritatis sub-
versio, multò magis adversatur veritati quàm
ignorantia, quæ tanquam media est veritatem
inter erroremque.

Operæ pretium est meminisse non hîc intel-
lectum, veritatem, ignorantiam, erroremque
commemorari, ut tantum quales sunt in se ipsis
dignoscantur; noster hic est præcipuus finis fa-
cultates illas indagandi ut totidem actionum no-
strarum *Principia* seu fontes. Quod si sic intel-
ligatur, error & ignorantia, quamvis à se in-
vicem suapte naturâ secernantur, nihilominus
solent promiscuè usurpari, ita ut alteri conve-
niat quod trademus de altero. Errorem plerum-
que parit ignorantia; utriusque verò seu con-
jungantur seu disjungantur, ineunda est eadem
ratio, siquidem quantum ad nostras *actiones* vel
prætermisiones spectat, eundem exitum sortian-
tur. Atque fortassis liquebit, si penitus ad rem
attendatur, neutiquam ex merâ ignorantia, sed
ex errore actionem quandam gigni posse: igno-
rantia namque cum sit idearum seu cognitionum
privatio, quidquam nequit generare.

§. XII.

Errorum VARIA sunt erroris & ignorantia genera,
varia ge- quæ in quo differant necesse est hîc definire.
nera. 1°. 1°. Error si spectetur quoad rem circa quam ver-
Error Ju- satur, vel est *Juris* vel est *Facti*. 2°. Ignorantia
ris vel Facti. 2°. quoad suam originem vel est *voluntaria* vel non
Volunta- voluntaria; error vel est *vincibilis* vel *invincibi-*
rius & lis. 3°. Denique prout error ansam præbet aut
non vo- huic

huic actioni peragenda, vel huic rei fuscipien- *luntarius.*
da, dicitur *essentialis* vel *accidentalis*. 3°. *Essen-*

JURIS vel FACTI dicitur error *propter quem*
vel erramus in præscripto Legis, vel in facto non
bene comperio. Hic v. g. Juris error esset in quo-
vis Principe, qui quoniam sensim augentur vi-
cini Regni vires & potentia, inde legitimam
belli causam se nactum esse crederet. Eiusdem
generis olim erat Græcorum Romanorumque
communis error, qui sibi fas putabant filios suos
exponere. Sed contrà fuit error facti, cum *Abi-*
melech uxorem *Abrahami Saram* putavit innup-
tam esse.

Ignorantiam voluntariam, vel si mavis, er-
rorem *vincibilem* aut *superabilem* illum dicimus
quem nostra socordia peperit, nec fuisset admis-
sus, si quantam poteramus diligentiam adhibuis-
semus, attentumque animum. Quapropter *vinci-*
bilis erat Ethnicorum error plures Deos colen-
tium; etenim si auscultassent Rationi, sanè in-
tellexissent nullâ de causâ plures Deos admitti.
Sic etiam adjunctrice Ratione plerarumque gen-
tium antiquarum poterat avelli opinio illa, ni-
mirum quòd salvâ honestate piraticam possent
adversus illos exercere quibuscum nullum sœ-
dus pepigerant, quos hostiliter habere non pu-
tabant iniquum. Verùm ea ignorantia non est
voluntaria, atque is error est *invincibilis* seu in-
exsuperabilis à quo neque nos tueri nec extricare
potuimus, licet omnem illam quæcumque in nobis
fuit curam impenderimus; curam illam intelligo
quæ in res humanas cadit vitamque communem.
Inde fit ut antequàm Europæanorum ullum
esset cum Americanis commercium, horumce
Christianam

PARS Christianam Religionem nescientium non esset
PRIMA. voluntarius error, sed invincibilis.
Cap. I.

Denique vocamus *essentialem* errorem illum, qui versatur circa quid rei propositæ necessario adjunctum, propter quod ad agendum impellimur, ita ut secluso illo errore, præstitum factum minime fuisset aggressi. Unde etiam is error dicitur *efficax*. Necessaria porro rei adjuncta intelligimus illa quæ necessario fluunt vel ex ipsa rei natura, vel ex hominis agentis proposito, suo tempore concepto, signisque denotato convenientibus. Sic, exempli causâ, Trojanorum *essentialis* error erat, qui tela, quum sua urbs expugnaretur, in proprios cives vibrabant, quos hostes putabant esse, Græcorum scilicet armis indutos. Aliud exemplum est, cum quis uxorem ducit alterius conjugem quam virginem autumabat, vel cujus nesciebat adhuc esse viventem maritum. Ejusmodi error ad ipsius rei naturam pertinet, atque ideo *essentialis* est.

Sed *ERROR ACCIDENTALIS* est ille, qui nullam habet cum propositâ re necessariam connexionem, atque ideo *admissi facti vera causa non potest esse*. Aliquem quis v. g. vel afficit contumeliâ vel ictibus impetit, quoniam alium habet pro alio, vel sibi concessam ultionem putat mortuo Rege, cujus extincti falsus rumor percrebuerat &c. Sunt hi errores merè accidentales, qui quoniam in hominis agentis mente versabantur, ejus quidem factum concomitati sunt, sed nullo modo fuerunt facti vera causa.

Cæterum adnotandum adhuc est posse varias tum ignorantie tum erroris species in eandem rem conjunctas incidere. Sic potest error facti

facti vel *essentialis* esse vel *accidentalis*; uterque autem error potest esse aut voluntarius aut non voluntarius, vincibilis aut invincibilis.

Verum hæc de intellectu sufficiant. Jam alias mentis nostræ facultates expendamus; quævis enim ad humanas actiones eliciendas pro sua parte conducit.

CAPUT II.

Principiorum series de naturâ hominis;
de VOLUNTATE & LIBERTATE.

§. I.

FUIT illud Dei propositum cum hominem Deo condidit, ut mens humana non solum posset objectas res dignoscere, earumque ideas sibi exhibere, verum etiam ut principio agente esset instructa quo moveretur, sive facultate per quam homo, postquam res objectas dignovit, arbitrio suo valeret agere vel non agere, rem aggredi vel omittere. Hæc autem facultas *Voluntatis* nomine venit.

Voluntas igitur nihil est aliud quam hæc mentis facultas per quam, ob indium suæ naturæ principium agens, mens arbitrio suo fertur tum ad illas res expetendas quæ sibi conveniunt, tum ad agendum hac vel illa ratione, vel ad aliquid aggrediendum aut omittendum, in quibus singulis suæ semper felicitatis rationem habet.

FELICITATEM intelligimus intimum illud mentis nostræ gaudium quod ex boni possessione nascitur.
BONUM

PARS PRIMA. **Cap. II.** **BONUM** autem licet vocare, *quidquid hominī convenit ad ejus salutem & perfectionem, ad ejus commodum & oblectamentum.* Ex Bono dignoscitur **MALUM**, quod in universum definiri potest, *quidquid hominis vel saluti vel perfectioni, vel commodis aut oblectamenti adversatur.*

§. II.

Instinctus, Propensiones, Cupiditates. **AD** voluntatem referuntur *Instinctus, Propensiones, Cupiditates.* **INSTINCTUS** vocatur ille *sensus quem mens experitur cum corpus re aliqua indiget ad quam sine morā comparandam mens impellitur.* Quo in genere sunt fames, sitis, atque ab illis averfatio quæcunque possunt nocere, &c. **PROPENSIONES** sunt *voluntatis inclinatio quā fertur ad quasdam res objectas potius quā ad alias, sed æquabili ratione, quietā, quæque sic ad omnes voluntatis actiones adtemperatur, ut illas non inturbet, sed soleat adjuvare.* **CUPIDITATES** autem in eo sunt propensionum similes, quod *impulsus sint voluntatis ad quasdam res objectas; Verum hi impulsus multo sunt vehementiores & temerè incitiores, unde etiam mentem è naturali sua sede deturbant, impediuntque ne suas actiones rectè dirigat.* Quod cum contingit, cupiditates fiunt pestis hominum capitalior. Gigni solent cupiditates ex iis bonis quæ sensibus percipiuntur, quæ mentem illecebris suis alliciunt, & stimulis urgent acrioribus.

Ex iis quæ jam dicta sunt facilè intelligitur multam esse propensiones inter, cupiditates atque instinctus affinitatem, siquidem nihil unquam aliud sunt quā hi motus affectusque animi, qui sæpius circa res easdem exercentur. Sed inter triplex illud motuum genus hoc interest,

terest, quod in omnibus hominibus necessariò iidem sint instinctus: causam enim habent tum ipsam humani corporis naturam, tum illius cum animā conjunctionem; sed propensiones & cupiditates si seorsim spectentur, nullam comprehendentes necessariam vel propensionem vel cupiditatem, unde etiam inter hunc & illum hominem summa est propensionum & cupiditatum diversitas.

Apud Gallos voluntas prout motus illos experitur qui jam explicati sunt, *Cordis* nomine declaratur, quia fortè reputarunt eorum motuum in corde sedem esse.

§. III.

EA natura nostræ mentis est, ut quidquid agit voluntas, non solum agat sponte seu proprio motu placitoque assensu, perque insitam sibi vim, sed ut præterea, quocunque se vertat, eam comitetur *Libertas* in quo consistat.

LIBERTAS dicitur *vis illa mentis cujus opem mens ad suum arbitrium suas actiones temperat ordinatque, ita ut suas deliberationes actionesque vel in suspensio habere valeat, aut in illis pergere, vel illas aliò flectere, ac uno verbo in quam velit partem convertere se possit, & agere cum delectu, prout illi videbitur magis expedire.* Quæ facultas sanè præstantissima hominī in se ipsum suasque actiones quoddam imperium confert. Hujus ergo facultatis naturam necessarium est paulò accuratius explanare: præsertim cum inde fiat, ut homo sese possit ad normam accommodare, & quidquid agat, ejus rationem reddere teneatur.

Voluntas & Libertas, cum sint mentis facultates,

PARS
PRIMA.
Cap. II.

tates, non sunt quid cœcum & cognitione destitutum, siquidem illarum parens est intellectus. Nam quæ deliberaveris quonam pacto vel cohibere, vel hanc potius quam illam partem amplecti queas, si quid sit eligendum prorsus ignores? Nonne hoc contra naturam est intelligentem & Ratione præditam, ut agat absque intellectu & Ratione? Levis quidem est, neque recta fortasse, talis hæc vel illa ratio quæ nos ad agendum movet; at aliquam saltem speciem habet, quoddam subobscurum lumen, unde rationem illam in præsentiarum rectam judicamus. Ubi est electio, ibi est rei cum re comparatio. Quisquis porro comparisonem init, is rem propositam perpendit saltem confuse, & aliquatenus de illâ deliberat, cursim licet, atque ita ut qui deliberat, deliberationem se habere vix senserit.

Eò respiciunt omnes nostræ deliberationes, ut aliquam nobis paremus utilitatem. Fertur enim generatim Voluntas ad *Bonum*, id est, ad illud quodcunque nos potest vel posse saltem videtur præstare felices; ita ut omnes actiones quæ pendent ab homine, quæque ad finem homini propositum quovis modo referuntur, hoc ipso ejus voluntati subjaceant. Quoniam autem *Veritas* seu rerum cognitio homini quoque convenit, & *Veritas* sic accepta *Bonum* est, hinc fit ut voluntas circa veritatem non secus ac circa cætera bona versetur.

Libertas æque ac voluntas propositum habet & *Verum* & *Bonum*; sed quoad actiones Libertas angustior est Voluntate: neque enim in quibus omnibus sua est Voluntatis vis, in eisdem locum habet Libertas, sed tantum in iis actibus

actibus quos mentem penes est, vel suspensos habere, vel ad libitum flectere.

PARS
PRIMA.
Cap. II.

§. IV.

SED quinam sunt, inquires, illi actus in quibus libertas vim suam exserit? Eos quidem actus dignoscemus, si mentem nostram penitus scrutemur; & quemadmodum ad diversas res objectas se noster animus habeat. 1°. Si expendamus nostra judicia tum de *vero* tum de *falso*; 2°. Si advertamus deliberatam illam rationem quâ vel *bonum* vel *malum* aggredimur; ac denique in rebus ipsis indifferentibus quem ineamus agendi modum. Libertatem sic enucleare necesse ideò erat, ut ejus naturam usumque rectius habeamus perspectum, & quò usque se libertas extendat.

Quod ad *Verum* attinet, ita naturâ comparati sumus, ut simul ac *Evidentia* nostræ menti se manifestam præbet, jam non possimus nostrum de re judicium in suspensio habere, neque nostri oculi tam claræ luci valeant obsistere, sed assentire cogamur. Quis enim v. g. inficias ibit *totum* esse majus *sua parte*; vel si Reipublicæ aut privatæ domûs utilitatem spectes, quis negabit potiore esse concordiam pacemque, quam tumultum, dissidia, bellum, &c.

Verum longè aliud evenit in iis rebus quæ minùs claræ minùsque sunt evidentes; in iis enim summus est libertatis usus. Mens equidem sponte fertur in eam partem quæ sibi videtur verisimilior, ita tamen ut facile judicium suum cohibere possit, donec nova certæ cognitionis argumenta nanciscatur, aut etiam totam illam indagationem in aliud tempus amandare. Quò

B

res

res obscuriores sunt, eò magis & cunctari, & assensum nostrum sustinere, aut etiam differre possumus. Atque id experimento constat: quotidie namque, & passim, ut ita dicam, quaestiones emergunt in quibus ob angustos ingenii nostri fines, atque in utramque partem argumenta, dubii suspensique hæremus, nec dijudicamus rem, sed eam iterum expendimus, donec tandem vel huc vel illuc inclinemus. Intelligimus v. g. posse diu mentem nostram incertam esse, nec assensum suum accommodare sequentibus quaestionibus nisi diu deliberatis: Tenemurne juramentum præstare per vim extortum? Justane de causâ Julius Cæsar occisus est? An æquum erat id à Senatu Romano respui quod Consules sponponderant ut se *Caudinis Furcis* expedirent? Vel an idem Senatus-Consultum sponfionem ratam debebat habere, eique publici pacti pondus & auctoritatem superaddere? &c.

§. V.

QUAMVIS in nostris judiciis jam non sit locus libertati, simul ac res clarè & distinctè perceptæ sunt, ne tamen existimemus nullum omninò quoad res evidentes libertatis usum superesse. Primum namque semper in arbitrio nostro est ad eas res animum nostrum intendere, vel eum ab eisdem avertere, scilicet ut quid aliud contemplerur. Atque hic primus voluntatis impulsus quo fertur ad exhibitas sibi cogitationes vel perpendendas vel omittendas eò quidem dignior est qui adnotetur, quòd naturalem influxum habet in subsequenter voluntatis assensum, propter quem post exploratas nostras cogitationes atque perpensa judicia, rem aut aggredimur aut præterimus.

præterimus. Quin etiam in quibusdam, adhibitâ summâ mentis contentione, rebusque diligentissimè consideratis, in nostra est potestate evidentiam, ut ita dicam, parere: sed antea debilior lux affulgebat quàm ut omninò possemus rerum naturam assequi. Denique partam semel evidentiam plùs minùsve intentis oculis ad libitum contemplamur, in quo non inest parvum momentum, siquidem quò magis magisque explorata res est, eò vehementius mentem nostram afficit.

Ex iis quæ jam adnotata sunt gravis exoritur consideratio, cujus ope valeas quaestionem enodare quæ adversus libertatem solet proponi. » Penes hominem non est, inquiunt, res aliter » percipere quàm prout ejus menti sese exhibent; » de illis autem mens judicat prout illas percipit, atque secundum hæc mentis judicia vel » huc vel illuc voluntas flectitur. Id omne igitur » necessariò fit, neque à nostra pendet libertate. »

Objicitur
& solvitur
quaestio.

Sed hujus propositæ quaestionis vana est species. Etenim quascunque tricas velisnectere, nihilominus fateberis in cujusque arbitrio positum esse ad lucem oculos vel claudere vel recludere, animum intendere vel relaxare. Sua quemvis experientia docet, si varios rei prospectus intueatur, illamque sedulò scrutetur, in eâ multa reteggi quæ sese primo aspectui subdlexerant. Atque hæc quidem satis est attendisse, ut innotescat suum esse libertatis usum, sive in iis quæ intellectus percipit, sive in iis quæ intellecta suscipimus.

PARS
PRIMA.
Cap. II.
Libertatis
usus
quoad
bonum
malum-
que.

§. VI.

AN homines parem habent libertatem se ipsos ad *bonum* vel ad *malum* convertendi? Est enim hæc altera quæstio quam evolamus.

Cujus quæstionis non aliunde petenda est enodatio, quàm si dispiciamus, tum quemadmodum fiat proposita res, tum quid intra nos ipsos experiamur. Equidem quod ad *Bonum* & *Malum* attinet; si generatim utrumque spectetur, nullam libertatem usurpare possumus, quoniam ad Bonum invictâ propensione trahimur; & à malo innata est nobis insuperabilis averfatio. Quod hominum Conditori sic placitum est, nec inditam sibi naturam illam valet aliquis immutare. Ita namque constituti sumus ut ab eo necessario trahamur quod bonum est; contra quæ mala sunt, ab illis, ut ita dicam, necessario dimovemur atque repellimur.

At hæc in Bonum generatim spectatum tam vehemens propensio, & à malo ingenta nobis averfatio, neutiquam obstat quominus omnimodâ libertate perfruamur, si quodvis Bonum vel Malum seorsim consideretur; quamvis enim objectis rebus vel inviti statim afficiamur, non ideò ad singularem hanc vel illam rem aut expetendam aut declinandam necessario impellimur. Æstu sitique viator ardet: huic derepentè sese obiciunt pulcherrimi fructus quos nimirum prænuntiant & suavissimus odor & plenus deliciarum succus: noster hic quidem viator ad capeffendum oblatum bonum, & ad illum quo premitur angorem salubri cibo sublevandum statim incitabitur. Sed & cunctari potest suamque actionem cohibere, donec perspectum habeat, annon

annon partam ex iis fructibus utilitatem malum aliquod subsecuturum sit; ac uno verbo deliberationem ac computum inire potest, ut securiorem partem demum amplectatur. Quin imò ea vis est humanæ rationis, ut non solum eo possumus lubentes carere quod mentem nostram jucundè titillat, sed etiam volentes incurrere in eam anxietatem vel dolorem, quem utique optaremus declinare, sed quem ob gravissimas causas pati malimus. Nonne hæc humanam satis arguunt libertatem?

§. VII.

VERUM libertas in *rebus indifferentibus* vim Libertatis suam manifestius exerit. Sic v. g. intelligo penes me omninò esse vel manum porrigere vel retrahere, sedere vel ambulare, ire dextrorsum vel sinistrorsum, &c. Quibus in rebus humana mens cum sibi ipsi permittatur, quoniam vel non impellitur causis externis, vel hæ causæ ita sibi invicem adversantur, ut neutra prævaleat alteri, dici meritò potest humanam mentem huc vel illuc impelli pro arbitrio suo, & secundum eam quam in suas actiones potestatem habet.

§. VIII.

HOC loco inquirendum venit cur libertatis usus intra bona singularia genusque veritatis non evidens concludatur, nec sese extendat ad bonum generatim spectatum, nec ad genus veritatis evidens. Cujus causam si assequamur, majorem simul ansam apprehendemus summam in homine constituendo Creatoris sapientiam admirandi, necnon magis magisque tum propositum libertati

PARS
PRIMA.
Cap. II.

Libertatis
usus
quoad
res
indifferentes.

Cur libertatis
usus coer-
ceatur in-
tra genus
veritatis
non evi-
dens, &
bona tan-
tùm sin-
gularia
comple-
ctatur.

PARS PRIMA. libertati finem, tum verum illius usum dignoscemus.

Cap. II.

Neceffe primum est id nobis concedi petentibus, Deo nempe finem hunc propositum fuisse, ut beatum præstaret quem condebat hominem. Quo semel admisso facile quivis fatebitur non aliam homini felicitatis assequendæ rationem superesse quàm si *veritatem* dignoscat, & *veris bonis* fruatur. Atque id evidenter arguitur ex iis quæ superius tum de *felicitate*, tum de *bono* differuimus, quæ sunt eò magis attendenda, quòd ex illis derivantur quæcunque jam de præsentis quæstione disceptabimus. Quoties igitur subobscuræ sunt res quas indagamus, nec mentem afficiunt clarâ luce per quam omnino cernantur, ita ut de illis certâ & stabili ratione judicemus, tunc in hominum arbitrio prorsus debet esse, ut suum de re judicium cohibeant; sic enim, quoniam non trahuntur necessariò primâ vi quâ fuerunt affecti, suam longius producere valent indagacionem, donec summum certæ cognitionis apicem, atque si fieri potest, evidentiam nanciscantur. Quod nisi ita se haberet, in errorem passim incideremus, cujus etiam nullum daretur effugium. Quamobrem utilissimum & summo opere necessarium fuit, ut in ejusmodi rebus posset homo libertatem suam adhibere.

Sed contra cum res, earumque inter se convenientiam, clarè & distinctè percipimus, ita ut evidenter se manifestas exhibeant, tunc frustra, & ut ita dicam, damnosè, judicium nostrum libertatis ope cohiberemus. Ubi enim sic certa cognitio est, ut certior nequeat esse, quid nova, quæso, rei prodesset indagatio, si foret in arbitrio nostro posita? Neque enim duce quisquam

quam eget, qui quò tendat, & cui viæ sit insistendum nitidè perspicit. Itaque confert hoc etiam in hominum utilitatem, quòd evidentia cogantur assentiri.

PARS PRIMA. Cap. II.

§. IX.

QUEM libertatis usum circa veritatem esse diximus, idem fermè est circa *Bonum & Malum*. Hominis ad felicitatem comparati ea natura debebat esse, ut illi omnino necessarium foret Bonum generatim cupere & expetere, Malum autem refugere. Homo enim mancum quid esset, meritòque Dei Conditoris incusaretur sapientia, quæ nempe à proposito fine penitus aberrasset, si tales homini facultates indita fuissent, ut in bono maloque generatim spectatis *indifferenter* se haberet, in ejusque arbitrio positum esset bonum malumque generatim spectata vel appetere vel respuere, atque in utrovis eligendo suspensum hædere.

Sed quamvis homo necessariò Bonum expectat & Malum oderit, hujus tamen fors esset miserrima, si ineluctabili vi cogeretur vel agere vel abstinere, statim ut illum objectæ res singulares afficerent. Ea conditio rerum humanarum est, ut sæpe prima nos species fallat, raròque contingat sive mala sive bona nobis exhiberi apprime defæcata & inpermixta, sed ferè semper commodis incommoda connectuntur, ita ut pro parte res eadem excipienda, pro parte verò rejicienda videatur. Quapropter ne fluctuemus incerti, & ut in damnum non incurramus, plerumque cohibendi primi motus, & res accuratius expendendæ, disceptandæ, computandæ atque compensandæ sunt, in quibus omnibus

PARS PRIMA. Cap. II. usus requiritur libertatis. Libertas igitur in sub-
sidium venit aliarum facultatum quarum supplet
defectus, quarumque simul ac errores emenda-
vit, ejus ultra non desideratur officium.

Ex quibus colligitur instructum hominem iis
omnibus esse quibus ad felicitatem perveniat in
quam natus est, atque hac in re non secus ac
in cæteris omnibus Dei Conditoris mirabilem
esse sapientiam.

§. X.

Liberta- POSTQUAM humanæ libertatis naturam, ac-
tis argu- tiones, usumque sic exploravimus, supervacuum
mentum, fortè videbitur labor, si longiori sermone con-
quod ex tendamus, libertate reverà donatum esse homi-
suâ cujus nem, neque minùs quàm cæteras dotes, hanc
que con- etiam illi facultatem inesse.

deduci- Sed quia libertatem in hac nostrâ doctrinâ
tur, cæte- principium ducimus summopere præcipuum, al-
ris omni- terumque nostræ constructionis fundamentum,
bus argu- è re prorsus erit vel saltem indigitare invictum
mentis illud humanæ libertatis argumentum quod quo-
præstat. tidianâ nostrâ experienciâ comprobatur. Itaque
nostram ipsorum mentem consulamus. Quisque
sibi planè conscius est quòd pro arbitrio suo possit
v. g. vel incedere vel sedere, tacere aut loqui.
Nonne etiam singulis momentis experimur pe-
nes nos esse judicium nostrum in suspenso ha-
bere, quò rei novam indagacionem aggrediamur.
Quis verè neget nos deliberatâ mente bonum
vel malum eligere nulla necessitate compulsos.
Quin etiam quocunque modo mens nostra primò
affecta sit, judicium tamen nostrum possumus
vel statim sistere, tum deinde investigatæ rei
hinc & illinc argumenta expendere, ac uno
verbo

PARS PRIMA. Cap. II. verbo omnia præstare quæcunque arguunt hu-
manam mentem liberrimam esse. Ego si ad
quoddam singulare bonum potiùs quàm ad aliud
ineluctabili vi traherer, eundem tunc experirer
illum affectum quo ad bonum generatim spe-
ctatum deferor, nempe prævalidum motum quo
assensus meus necessariò raperetur & cui non
valerem obistere. Sed meâ mihi experienciâ con-
stat quòd vim illam ineluctabilem non experiar,
si quando quoddam *singulare Bonum* objicitur.
Etenim eo possum vel abstinere, vel ejus usum
differre, vel aliud ei bonum antepone; pos-
sum vel eligere vel hære suspensus in delectu,
seu quod idem est, sum *liber*.

Si quis porrò quærat utquid fieri possit ho-
mines, quos certum est circa Bonum generatim
spectatum non esse liberos, eosdem circa bona
singularia liberos tamen esse? Hujus quæstionis
nodus hoc responso solvitur: Nemo scilicet
propter innatam omnibus felicitatis cupiditatem
insuperabili vi ad ullum singulare bonum trahi-
tur, quia nullo singulari bono felicitas contine-
tur ad quam necessariò tendimus.

Quævis objecta diluuntur per ejusmodi pro-
bationes ex innato & interiore sensu petitas,
quæque medullitùs in animum persuasionem in-
ducunt. Fieri enim nullo modo potest ut nostra
mens hoc vel illo modo afficiatur, quin se af-
fectam intelligat hoc vel illo modo, propter
quem vel bene vel male vel indifferenter se ha-
beat. Neque aliud existentie nostræ certum ha-
bemus argumentum, neque aliunde quàm ex
interiore sensu nobis constat, quod vel cogite-
mus vel agamus.

Atque hic nostræ libertatis interior sensus eò
minùs

PARS
PRIMA
Cap. II.

minus dubius est, quod fugitivus & unius momenti non sit, sed continuus, nunquam à nobis discedens, & se quotidie per mille prodens experimenta.

Itaque videmus nihil inter homines & esse & haberi certiùs quàm penitissimam suæ libertatis persuasionem. Homines vel generatim omnes, vel seorsim singulos spectâ: quidquid excogitant, deliberant, inquirunt, agunt, judicant, totum hoc ex libertate profluit. Hinc boni & mali, vitii & virtutis *idea* seu perceptio, & quæ illis adjuncta sunt laus & vituperium: hinc nostram & aliorum agendi rationem vel acceptam habemus vel improbamus. Simili calculo reputantur propensiones naturalesque aliorum in alios affectus hominum, quales sunt amicitia, benevolentia, gratus vel insensus animus, odium, ira, querelæ, & exprobrationes: qui affectus, demptâ libertate, nulli existerent. Libertas denique quia clavis est, ut ita dicam, intelligendæ totius humanæ naturæ, qui eam tollit, omnia convellit subruitque.

§. XI.

Quare libertas in dubium adducta sit.

MIRUM ergo est addubitatum seriò fuisse an homo liber, an suæ penes illum actiones essent? Minus quidem admirationis pareret hæc addubitatio, si res disceptaretur extra hominem posita. Sed hoc loco id ipsum quærimus quod intra nos ipsos peragitur, cujus inest nobis internus & proximus sensus quem singulis diebus experimur. Sed quâ de causâ ex mentis nostræ facultatibus aliam in dubium revocant, & potiùs quærent an homo sit liber, quàm utrùm intellectu præditus sit & voluntate? Neque enim
magis

PARS
PRIMA
Cap. II.

magis sumus nobis intellectus & nam ne- conscii quàm libertatis. Verùm nonnulli à in- res Philosophi de libertate subtiliùs differentejus, ut ita dicam, naturam immutarunt, & quoniam quibusdam objectis paratum non habebant responsum, hæc potiùs objecta quàm certissimas rei probationes attenderunt, unde sensim eò ventum est, ut libertatis nostræ sensum arbitrati sint commentitium forsitan & inanem esse. Equidem in veritatis disquisitione omninò necessarium est undequaque rem intueri, cujus in utramque partem rationes expendendæ sunt; cavendum tamen ne objectionibus plus addatur ponderis quàm in se habeant. Nostra nos experientia docet multis rebus quas meritò certissimas habemus nodos quosdam subesse quos liquidè non expeditur. Neque hoc mirum videri debet, est enim finita mens hominum. Ex iis igitur quæ dicta sunt sic mecum collige: *Quoties veris probationibus nititur aliqua veritas, quidquid adversus eam veritatem objicitur, infirmam menti persuasionem nec commovere nec debilitare debet, si tantum trice nectantur, quæ quidem facessunt negotium, sed vim non convellunt argumentorum.* Quam hîc *Regulam* statuimus, sic est in omnibus scientiis necessaria, ut ab eâ nunquam sit divertendum. (*) Sed ad propositum redeamus.

§. XII.

(*) Longè aliud est intelligere rem aliquam absurdam esse, aliud nescire quidquid ad eam rem pertinet: multumque interest an de quadam veritate quæstio proponatur insolubilis, vel utrùm contrâ quandam veritatem objectum emergat insolubile; sed plerique duplex illud quæstionum genus inconsultò permiscet. Namque objectum

PARS
PRIMA.
Cap. II.

minùs dubius est, quòd fugitivus & unius momenti non sit, sed continuus, nunquam à nobis discedens, & se quotidie per mille prodens experimenta.

Itaque videmus nihil inter homines & esse & haberi certius quàm penitissimam suæ libertatis persuasionem. Homines vel generatim omnes, vel seorsim singulos spectat: quidquid excogitant, deliberant, inquirunt, agunt, judicant, totum hoc ex libertate profluit. Hinc boni & mali, vitii & virtutis *idea* seu perceptio, & quæ illis adjuncta sunt laus & vituperium: hinc nostram & aliorum agendi rationem vel acceptam habemus vel improbamus. Simili calculo reputantur propensiones naturalesque aliorum in alios affectus hominum, quales sunt amicitia, benevolentia, gratus vel insensus animus, odium, ira, querelæ, & exprobrationes: qui affectus, demptâ libertate, nulli existerent. Libertas denique quia clavis est, ut ita dicam, intelligendæ totius humanæ naturæ, qui eam tollit, omnia convellit subruitque.

§. XI.

Quare libertas in dubium adducta sit.

MIRUM ergo est addubitatum seriò fuisse an homo liber, an suæ penes illum actiones essent? Minus quidem admirationis pareret hac addubitatio, si res disceptaretur extra hominem posita. Sed hoc loco id ipsum quærimus quod intra nos ipsos peragitur, cujus inest nobis internus & proximus sensus quem singulis diebus experimur. Sed quâ de causâ ex mentis nostræ facultatibus aliam in dubium revocant, & potius quærunt an homo sit liber, quàm utrum intellectu præditus sit & voluntate? Neque enim magis

PARS
PRIMA.
Cap. II.

magis sumus nobis intellectûs & voluntatis conscii quàm libertatis. Verùm nonnulli acutiores Philosophi de libertate subtiliùs differentes, ejus, ut ita dicam, naturam immutarunt, & quoniam quibusdam objectis paratum non habebant responsum, hæc potius objecta quàm certissimas rei probationes attenderunt, unde sensim eò ventum est, ut libertatis nostræ sensum arbitrati sint commentitium forsitan & inane esse. Equidem in veritatis disquisitione omninò necessarium est undequaque rem intueri, cujus in utramque partem rationes expendendæ sunt; cavendum tamen ne objectionibus plus addatur ponderis quàm in se habeant. Nostra nos experientia docet multis rebus quas meritò certissimas habemus nodos quosdam subesse quos liquidè non expedimus. Neque hoc mirum videri debet, est enim finita mens hominum. Ex iis igitur quæ dicta sunt sic mecum collige: *Quoties veris probationibus nititur aliqua veritas, quidquid adversus eam veritatem objicitur, infirmam menti persuasionem nec commovere nec debilitare debet, si tantum trice nectantur, quæ quidem facessunt negotium, sed vim non convellunt argumentorum.* Quam hîc Regulam statuimus, sic est in omnibus scientiis necessaria, ut ab eâ nunquam sit divertendum. (*) Sed ad propositum redeamus.

§. XII.

(*) Longè aliud est intelligere rem aliquam absurdam esse, aliud nescire quidquid ad eam rem pertinet: multumque interest an de quadam veritate quæstio proponatur insolubilis, vel utrùm contrâ quandam veritatem objectum emergat insolubile; sed plerique duplex illud quæstionum genus inconsultò permiscent. Namque objectum

§. XII.

ACTIONES voluntarias seu humanas in universum illas vocamus quæ pendent à voluntate; sed liberas illas dicimus, quarum parens est libertas, quasque nostra mens ad arbitrium suum vel habere suspensas vel flectere potest. Voluntario opponitur non voluntarium; sed libertati adversatur necessitas, sive id quod per vim & coacti præstamus. Omnes humanæ actiones voluntariæ sunt, quia nulla est quæ ortum à nobis non habeat, quamque ipsi non faciamus, sed si propter alienam vim cui non valemus obsistere, impediamur ne quid agamus, vel illud inviti cogamur agere, voluntate nostrâ non assentiente, veluti si quis validior correptam nostram manum ad alterum lædendum adhibeat, actio elicita cum non sit voluntaria, non est verè nostra actio, sed illius qui vi nos ad agendum impulit.

Sed aliter se res habet quoad illas actiones quas non ob aliam causam coacti præstamus, quàm quoniam aliquod proximè nobis imminens grave periculum malumve extimescimus; veluti si princeps iniquus simul & crudelis iudicem adigeret ad aliquem damnandum infontem, ipsi iudici, ni obsequatur, mortem intentando. Eiusmodi actiones, licet ex alterâ parte coactæ sint, nec enim illas nisi reluctantes aggredimur, nec
iis

objectum insolubile, ideò falsum arguit esse, quod verum putabatur, quoniam aliquid sequeretur absurdum. Sed de quadam veritate proposita quæstio insolubilis nostram tantum incertitiam ostendit in multis quæ ad actionem aliunde certissimam pertinent.

iis unquam nisi ob urgentem gravissimam necessitatem assentiremus, ejusmodi actiones, inquam, inter voluntarias recensentur. Quidquid enim obtendas, nihilominus ex deliberatâ proficiscuntur voluntate, quæ quoniam duo mala vitare nequit, alterum eligit, & quod sibi videtur minùs grave præfert gravissimo. Id quod novis exemplis melius adhuc explanabitur.

Pauperi suam inopiam ærumnamque palam facienti levamentum quis affert: hæc actio voluntaria simul & libera est. Sed alius iter faciens solus inermisque in manus prædonum incidit præsentem mortem intentantium, ni faciat illis eorum copiam quæcunque habet: viator cum vitæ servandæ causâ suam omnem pecuniam prædonibus illis habendam permittit, actionem quidem præstat voluntariam, sed coactam neque liberam. Unde etiam ejusmodi actiones nonnulli mixtas nuncupant, quia partim voluntariæ sunt, partim non voluntariæ. Voluntariæ sunt, quoniam earum fons ab eo manat qui agit, & ad illas minima de malis eligens voluntas convertitur. Sed partim non voluntariæ sunt, quia contra suam propensionem illas voluntas exequitur, quas nunquam exequeretur, si declinandi periculi posset aliam nancisci rationem.

Aliud etiam in hoc argumento adnotandum venit. Etenim malum imminens ita grave debet esse, ut non sine multâ causâ vir sapiens metu afficiatur; tum præterea requiritur ut cogendæ nostræ libertatis jus nullum is habeat à quo cogimur, nec teneamur quidvis ferre potius quàm illi non obsequamur. Quibus ita positis rationi prorsus consentaneum est, ut cum è duobus malis alterutrum vitari non potest, minimum eligamus.

PARS
PRIMA.
Cap. II.

eligamus. Quæ talis adhibita vis necessitatem affert quam *moralem* dicimus : sed contra cum ita cogimur agere , ut nullum superfit effugium , hanc vocamus *necessitatem physicam*.

Philosophicæ accurationis est ut quæ libera sunt à *voluntariis* secernantur. Etenim ex iis quæ modò diximus facile intelligitur omnes actiones quæ liberæ sunt voluntarias esse , sed omnes actiones quæ voluntariæ sunt non esse liberæ. Communis tamen & vulgaris sermo promiscuè has voces usurpat , quod idè putavimus adnotandum , ut omnis tollatur æquivocatio.

MORUM etiam nomine quandoque vocamus actiones liberæ , prout eas mens spectat tanquam regulæ obnoxias. Inde fit ut *moralem disciplinam* vocemus hanc artem quâ docemur tum agendi regulas , tum rationem iis regulis actiones nostras accommodandi.

§. XIII.

Humanæ facultates se invicem juvant.

NOSTRAM circa mentis facultates disputationem nonnullis adnotationibus concludemus , ex quibus earum facultatum tum natura tum usus melius innotescunt.

Humanæ facultates sibi mutuam operam præstant , & quoniam in eadem sede unâ commorantur , idè conjunctis viribus agunt. Jam superius dictum est intellectum voluntati præire , libertatisque ducem esse Rationem. Itaque intellectus , voluntas & libertas , imaginandi vis & memoria , instinctus , propensiones atque cupiditates , sunt totidem eliciendi cujusdam effectus instrumenta , quibus singulis viribus conjunctis ad veritatis tandem cognitionem & perfruenda vera

vera bona deducimur , in quo utroque sita est hominum perfectio atque felicitas.

PARS
PRIMA.
Cap. II.

§. XIV.

SED quò nobis hæc omnia commoda com-
paremus , mentis nostræ facultates sanas oportet
esse , quibus rectè utamur , naturalemque con-
centum foveamus inter has ipsas facultates va-
riosque motus quibus ad quasdam res objectas
impellimur , aut ab iis abalienamur. Nostrarum
igitur facultatum non satis est nosse quæ com-
munis & naturalis sit conditio , sed præterea
sciendum est in quo earumdem perfectio atque
usus consistant. Quoniam igitur circa veritatem
cognoscendam propriè versatur intellectus , hæc
mentis nostræ facultas perfecta tum est , cum
veritatem liquidò compertam habemus , nimirum
illud veritatis genus quod nostrâ plurimè
refert dignovisse , tum ut officiis nostris fungamur ,
tum ut assequamur felicitatem. Intellectus
autem ut perfectus evadat , animi sibi constans
attentio , judicium rectum & vera ratiocinatio
necessaria sunt. Intellectus ita perfectus jamque
notionibus illis informatus quarum ope VERUM
atque UTILE cognoscit & dijudicat , propriè nuncupatur
RATIO. Atque hinc fit ut Ratio dicatur
Lux mentis & regula cui semper in judiciis &
factis nostris parendum sit.

Simili ratione si perfectam voluntatem consideremus , ejus perfectionem deprehendemus sitam esse in vi & consuetudine bonarum partium semper amplectendarum , id est , dictata Rationis perseveranter auscultandi , nec aliter utendi nostrâ libertate quàm ut quod est optimum eligamus. Sapiens ille voluntatis dirigendæ modus propriè dicitur

PARS PRIMA. dicitur VIRTUS, aut etiam quandoque nomine RATIONIS indicatur. Et quoniam nostræ mentis perfectio pendet à mutuis inter se facultatum nostrarum auxiliis, quo tempore perfectissimæ sunt, hinc etiam in latiori significatione Ratio nonnunquam idem sonat ac ipsa mens suis omnibus facultatibus instructa, quibus jam nunc rectè utitur. Itaque *Rationis* vocabulum conjunctam semper habet perfectionis opinionem, quæ modò totam mentem, modò singularem aliquam illius facultatem indicat.

§. XV.

Unde: QUAS memoravimus facultates omnibus hominibus sunt communes, sed neque in singulis pariter vigent, nec similiter diriguntur. Præterquam quòd enim in quolibet homine circumscriptos gradus habent, id est, initium suum, incrementum, perfectionem, imminutionem atque interitum, quemadmodum in organis corporeis solet contingere, multum etiam in singulis hominibus diversæ sunt. Hujus est acrior intellectus, illius autem sunt subtiliores sensus: ille potiore habet imaginandi vim, hic autem vehementiores affectus, quæ omnia infinitis propemodum rationibus inter se conjunguntur varianturque, prout in quoque varia est indoles, institutio, exemplorum vis & occasionum ex quibus ansam nactus est hanc vel illam facultatem, has vel illas propensiones exercendi; plus enim minusve exercitatione corroborantur. Ex illo fonte scaturit mira illa ingeniorum, studiorum atque consuetudinum diversitas, quæ cuiusvis hominis mores gignit, & quam dicimus cujusque indolem: quæ diversitas tantum abest

ut

ut sit inutilis, cum contrà juxta divinæ providentiæ placitum, maximus sit ejus diversitatis usus.

PARS PRIMA.
Cap. II.

§. XVI.

SED quodcunque sit propensionum, cupiditatum, morumque contractorum robor, nihilominus operæ pretium est adnotare, nunquam illis insuperabilem vim inesse propter quam cogantur homines imperium detrectare Rationis. Sua semper est Rationis præstantia, cujus manent semper salva jura. Ratio convenientem operam & diligentiam impendens malos affectus emendare potest, pravas consuetudines anteverire vel etiam eradicare, vehementissimas cupiditates sapienter præcavendo frænare, sensim imminuere, atque demum extirpare, vel saltem illas intrâ æquos limites cohibere. Quæ omnia diximus vera demonstrantur esse, quoniam nostræ nobis libertatis conscii sumus, cum varios affectus nostros sequimur, quibus si nimium indulserimus, tacitis urgemur stimulis quibus arguimur volentes peccasse, ac demum sententia nostra innumeris constat experimentis. Neque tamen inficiabimur pravorum affectuum superandorum multum laborem esse, sed qui labor abundè pensatur gloriâ tantam victoriam subsequente, necnon partis exinde veris commodis.

C

CAPUT

CAPUT III.

HOMO, ita ut antea dictum est, comparatus, DIRECTIONEM MORALEM admittit, actionumque suarum rationem ideo redditurus est.

§. I.

Hominis
agendi
ratio di-
rectionem
admittit.

EX hominis naturâ quantum ad jus spectata sequitur hominem ita comparatum esse ut re ipsa electionem in suis actionibus & directionem admittat. Etenim cum possit facultatum suarum ope rerum naturam statumque dignoscere, atque ex illis cognitis judicium inferre; cum illi potestas insit partium oblatarum utram velit amplecti; ac denique cum multa sint in quibus valeat libertatis suæ vi pro arbitrio suo vel suspensas actiones suas habere, vel in eisdem pergere, liquet profectò penes hominem suas actiones esse, quibus quodam modo imperitat, & per quod imperium eas huc vel illuc convertit. Unde intelligitur quamobrem necessum erat, ut quemadmodum hinc orsi sumus, hominis à principio naturam & facultates exploraremus. Quas enim homini regulas ad agendum præcipies, nisi prius noveris quemadmodum agat, & quibus, ut ita dicam, machinis moveatur.

§. II.

Ex quâ adnotatione sequitur alia, hominem nempe, cum sit actionum suarum proximus effector,

fecto, earum teneri rationem reddere, easque illi meritò imputari. Quod hîc necesse est paucis explicare. Ex arithmetica deducitur verbum imputare, quod propriè significat aliquem alicujus pecuniæ debitorem inscribere. Actionem alicui imputare idem est igitur ac eam illi tanquam ejus vero auctori tribuere, ejusdemque illum, ut ita dicam, debitorem inscribere, cujus proinde rationem reddere teneatur. Manifestum autem est humanarum actionum, prout ab intellectu & voluntate suum ortum & directionem habent, eam naturam esse ut merito imputentur, id est, justâ de causâ posse hominem earum actionum auctorem haberi, seu causam effectricem, ideoque earundem ab illo rationem jure peti, effectusque illi meritò tribui quicumque ab his actionibus naturâ profluunt. Neque verò alia causa est cur quis non possit queri quòd sibi quædam actio imputetur, nisi quòd ipse sciens volensque illam ediderit. Atque ex eâ sententiâ communi omnium calculo comprobata ferè omnia dijudicantur quæ fiunt inter homines dicunturque, eidemque sententiæ sua cujusvis conscientia sponte suffragatur.

§. III.

ITAQUE humanarum actionum imputanda- De imputabilitate
rum sit hoc præcipuum inconcussumque princi-
pium: Omnis actio voluntaria potest imputari; princi-
vel, ut aliis vocibus res eadem efferatur, omnis pium,
actio vel prætermisso in hominis cadens pote-
statem, ei meritò imputatur penes quem erat ut quæ con-
actio vel fieret vel non. Sed contra nobis ea non fundenda
potest actio imputari quam in nostrâ potestate non est
non erat vel fieri vel omitti. Juris moralisque cum im-
disciplinæ putations.

PARS PRIMA. Cap. III. disciplinæ periti prætermisiones inter actiones recensent, quia homines, si quid prætermittunt, in suarum facultatum exercitio volentes cessare judicant.

Hinc oritur genuina causa propter quam actio vel prætermissio possit imputari, & sic se habet imputandarum actionum seu *imputabilitatis* fundamentum. Sed prorsus advertendum est ex eo quod actio sit imputabilis non idè jam nunc *imputandam* esse. *Imputabilitas* enim & imputatio secernendæ sunt. *Imputatio* enim non solum requirit *imputabilitatem*, sed insuper *quandam necessitatem moralem* agendi vel non agendi hoc vel illo modo: seu quod idem est, ut aliquâ de causâ teneamur facere vel non facere, quod penes nos est ut faciamus vel non faciamus.

Quod utrumque imputandarum actionum genus non satis accuratè videtur Pufendorfius se-
 * Vid. de Jur. Nat. & Gent. Lib. I. Cap. V. §. 5. & c. Offic. Hom. & Civ. Lib. I. Cap. I. §. 17.
 crevisse. * Eam nos distinctionem hîc tantum indicabimus. Cæterum de præsentî, seu *actuali*, ut loquuntur, imputatione dicemus, postquam *obligationis* naturam explicuerimus, hominesque suas actiones reverà teneri præscriptis regulis subjicere demonstratum fuerit.

Quidquid huc usque differuimus ad naturam humanæ mentis propriè pertinet, seu ad interiores hominis facultates, quatenus propter illas ad moralem directionem idoneus est. Sed ut naturam hominis penitus habeamus perspectam, dispiciendum insuper est quemadmodum homo se extrinsecus habeat, quarum sit rerum indigus, à quibus pendeat, ad quas res referatur, seu quas experiatur varias *relationes*, ac uno verbo investigandi sunt quos possis dicere *varios status hominis*. Ex nostro enim statu situque judicandum

dicandum est quis futurus sit ingenitarum nobis facultatum usus.

PARS PRIMA. Cap. IV.

CAPUT IV.

In quo pergitur eorum inquisitio quæ ad NATURAM HUMANAM pertinent, varios scilicet status hominis explorando.

§. I.

VARIJ status hominis nihil sunt aliud quàm *Definitio. Divisio.*
 ejus positio quantum ad res quæ illum circumstant, tum quæ ex hac positione mutue relationes oriuntur.

Inpræsentiarum satis habebimus præcipuos hominis status in universum delibare, & singulorum quid proprium sit exercere, neque jam nunc peculiarem cujusvis status indagationem aggrediemur, cui suus erit locus, cum de quolibet statu singulariter differemus.

Varios omnes status hominis ad duplex genus juvat referre: alij sunt status *primigenii innatique*; alij verò sunt *status supervenientes seu adventitii*.

§. II.

STATUS primigenii innatique illi sunt in quibus homo ipsâ Dei manu constitutus est, nullo hominis facto intercedente.

Hujusmodi primò est status hominis quod ad Deum attinet, siquidem homo propter hunc statum Deo sit omnino obnoxius. Etenim homo si attinet.

si vel tantillum facultatibus suis utatur, & se ipsum scrutetur, liquidò perspicit, & vitam & rationem, atque omnia vitæ rationique adjuncta commoda sibi à summo illo Deo concessa esse, in quibus etiam omnibus apertissimo modo sui Conditoris & potentiam & benignitatem quibuscumque diebus experitur.

§. III.

PRIMIGENIUS etiam & innatus est aliorum cum aliis status hominum. Eandem singuli terram incolunt, alii nempe juxta alios constituti, communemque singulis naturam sortiti eisdem facultatibus instructi sunt, eisdemque propensionibus, necessitatibus & cupiditatibus afficiuntur. Neque aliis alii carere possunt, neque aliter quam datis acceptisque beneficiis jucundam & quietam vitam agere. Itaque in hominibus deprehenditur innatum se alteris adjungendi desiderium, unde inter illos operarum & beneficiorum existit communicatio, ex qua gignitur commune bonum omnium & cujusque privata utilitas. Naturalis ergo status inter se hominum status est conjunctionis societatisque, cum societas nihil sit aliud quam *plurium in communem utilitatem conjunctio*. Cæterum liquet hunc societatis statum primigenium esse, nec enim illius homo, sed auctor est ipse Deus. Naturalis porro societatis propriæ sunt *Æqualitas* & *Libertas*. Cunctorum hominum in hac naturali societate sunt eadem jura, & alieni cujusvis imperii sunt immunes, nisi quòd uni Deo subditi sunt. Naturam enim sui ipsius quisque dominus est, nisi se alicui propter initam pactionem subjecerit.

§. IV.

§. IV.

SOCIETATI opponitur solitudo, id est, *status ille in quo putamus fore hominem, si solus viveret, sibi uni permissus, nullumque habens cum cæteris hominibus commercium*. Fingamus igitur nobis adultum hominem, cujus nulla institutio, nulla sit cum aliis hominibus consuetudo, atque ideò nullæ cognitiones, nisi quas è proprio penu eruiisset; equidem hicce homo prorsus esset cunctorum animantium miserrimus, in quo nihil videre esset præter imbecillitatem, inscitiam, & barbariem; qui corpori necessaria vix esset idoneus comparare, & cui continuo timendum ne fame, vel frigore, vel ferocis alicujus bestię dentibus interiret. Solitudinis status ille quantum à societate discrepat, in qua propter mutua inter se hominum adjumenta, cognitiones illas omnes, omnia illa commoda, dulcesque utilitates consequuntur, quæ vitam efficiunt tutam, felicem, jucundamque. Quæ omnia non aliter vera sunt, quam si homines concordēs agant, nec noceant sibi, sed beneficiis dandis accipientisque concordiam suam foveant, qui dicitur status *Pacis*. Sed qui ex alterâ parte volunt alios offendere, & qui ex alterâ coguntur offensorem propulsare, ii sunt in statu *Belli*, qui status & acerbus est, & per se à societate alienus.

§. V.

ADVERTENDUM deinde venit naturam hominem telluri adherere, cujus è sinu haurit quæcunque vel ejus salutem conducunt, aut vitæ commodis. Unde primigenius alter hominis status paritur,

Homini-
status
quantum
ad bona
terrena.

paritur, dignus etiam ad quem animum attendamus.

Corpus humanum ita naturâ comparatum est, ut per se ipsum & unice propriâ vi fervari nequeat. Plurimis enim in quavis ætate adjumentis externis homo eget, tum ut se alat viresque instauret, tum ut suas in statu sano facultates tueatur. Quapropter Deus omnia nobis necessaria juxta nos largâ manu circumfudit, simulque nobis instinctus illos dotesque illas indidit quarum ope nostram in utilitatem quidlibet verteremus. Hominis igitur sic spectati, & prout se habet ad ea bona quæ ipsi terra exhibet naturalem conditionem intelliges statum esse *indigentia semperque renascentium necessitatum*, quibus convenienter nequit consulere, nisi continuo labore solertiam suam exacuat. Ejusmodi præcipui sunt primigenii innatque status hominis.

§. VI.

Status *super-
venientes
vel ad-
ventitii.*
1°. Fa-
milias.
2°. Matri-
monium.

SED homo naturâ liber primigeniam suam conditionem haud levibus modis potest adtemperare, multasque & varias res instituere, quæ novam inducunt humanæ vitæ faciem. Hinc generantur *status supervenientes vel adventitii*, qui propriè sunt hominis opus, in quibus ille proprio suo facto versatur, & propter illas quas ipse sibi constituit vitæ conditiones, quarum hæc præcipuæ sunt evolvendæ.

Ac primò sese offert status FAMILIÆ, quæ societas ut magis ad naturam accedit, sic omnium antiquissima, & Societatis Civilis fundamentum est; ex pluribus enim familiis Populus conflatur seu Natio.

Ex

Ex matrimonio suum ortum habent familiæ; ad conjugium autem homines allicit ipsa natura. Hinc liberi nascuntur qui familias non sinunt extingui, sed humanam societatem foveant, & quæ mors quotidie infert damna refarciunt.

Statum familiæ subsequuntur variæ conditiones, qualis est *Mariti & Uxoris, Patris, Matris & Liberorum, Fratrum Sororumque*; atque sic omnes alii consanguinitatis gradus, quo primo vinculo homines inter se devinciuntur.

§. VII.

HOMINEM in ortu suo si spectes, mera se 3°. Hominis in ortu suo imbecillitas & impotentia. Quem etiam imbecillitatis & infantia statum advertendum est in homine quàm in cæteris animantibus esse diuturniorem. 4°. Liberi naturâ circumstant premuntque necessitates, quibus quoniam nequit consulere, mentis intellectu viribusque corporis pariter deficientibus, idcirco singulari aliorum ope necesse est illi subveniat. Quamobrem divina providentia parentibus naturalem illum impulsu seu eam charitatem indidit, quâ ita vehementer afficiuntur, ut laborem quemvis gravissimum lubentes aggrediantur, propter eorum quos genuerunt salutem & utilitatem. Ex hac eadem imbecillitate atque ignorantia, in qua nascuntur homines, etiam fit ut liberi naturâ parentibus *obnoxii* sint; natura enim necessariam auctoritatem potestatemque parentibus tribuit, ad eos regendos quorum debent utilitatem promovere.

§. VIII.

PARS
PRIMA.
Cap. IV.

§. VIII.

5°. Domini
nii status.

MAGNI etiam momenti est constitutum inter homines bonorum dominium, quæ constitutio novum peperit statum adventitium. Primigenium enim jus illud quod unicuique in universa terræ bona competebat, sic adtemperatur per novum illud dominium, ut quoniam adcurata est eorum distinctio quæ ad quemque pertinere debent, singulis illarum rerum quas possident placidus & quietus usus asseratur: quæ ratio prorsus aptissima est ad fovendam hominum inter se pacem atque concordiam. Sed siquidem fuit hoc hominum primigenium jus, ut quæcunque in eorum utilitatem è terrâ gignuntur, eisdem in commune uterentur, profectò liquet jus illud, si jam diversimodè coarctatum sit, non aliter quàm humano aliquo facto fuisse coarctatum, atque idèò inter status adventitios recensendum esse *Dominium* per quod naturale jus circumscriptum est.

§. IX.

6°. Status
Civilis,
admini-
stratio pu-
blica.

VERUM inter eos omnes status ex humano facto generatos primum locum obtinet *Status Civilis* seu *Societas Civilis*, & administratio publica. Hæc autem Societas Civilis ab eâ, de quâ prius dictum est, naturali societate potissimum in eo differt, quòd homines cum antea *pares* essent & *neuter alteri obnoxii*, jam alieno imperio seu *summæ auctoritati* subjiciantur. Initio rerum homines non in Populos, sed in familias distinguebantur. Eæ porrò familiæ paterno ductu regebantur vel patris vel avi. Sed aucto fami-

liarum

PARS
PRIMA.
Cap. IV.

liarum numero, & earum viribus in communem defensionem adunatis, coeperunt in populum coalescere, quem ille vel illi arbitrio suo moderabantur cui vel quibus demandatum erat summum imperium. Hinc *Administratio Civilis* nata est, necnon *Principis & subditorum* distinctio.

§. X.

EX STATU CIVILI & rerum dominio dimanant plures aliæ constitutiones, quæ societatis ornatus & pulchritudo sunt, & ex quibus totidem nascuntur status adventitii: qualia sunt eorum munia qui publicæ administrationis sunt participes; hujusmodi sunt Magistratus, Judices, Principum administri, rebus sacris præpositi, Doctores &c. Quibus addendæ sunt artes, Agricultura, Navigatio, Mercatura, tum quæ omnia ex illis pendent, unde totidem existunt peculiare hominum conditiones quæ utilem sanè varietatem in vitam humanam inducunt.

§. XI.

ATQUE ii sunt præcipui status ex humano facto generati. Verumtamen quoniam homo primigenium statum suum variis modis adtemperavit ex vi quidem *libertatis naturalis*, idèò quæ hinc oriuntur nova & diversa vitæ genera haberi debent ut totidem *status naturales*; si tamen quidquid homines constituunt, id suæ naturæ, videlicet *rationi & societati* consentaneum sit.

De quo argumento non abs re erit advertere, cum de *naturalis statu* hominis disputamus, non solum intelligendum esse statum illum naturalem & primigenium, in quo, ut ita dicam, ipsa naturæ

Quis verè
sit *status*
naturalis
hominis.

naturæ manu homo constitutus est; sed etiam intelligendi sunt status illi omnes quos homo proprio suo facto induit, & qui reverà non tantum cum illius naturâ atque indole, sed etiam cum eo fine consentiunt in quem natus est.

Naturalem enim statum hominis ut verè perspectum habeamus, advertendum inprimis est, posse hominem, cum sit intellectu præditus & libertate, tum dignoscere suam sortem, tum sibi propositum finem dispicere, atque ut eum assequatur certam rationem inire. Quibus ita positis, sequitur naturalem statum hominis in latâ sua significatione, illum esse, qui consentit cum hominis naturâ & conditione, necnon cum ratione & recto facultatum humanarum usu, postquam suam maturitatem & perfectionem hæ facultates assequute sunt. Quæ ultima definitio eò magis attendenda est, quòd quanti momenti sit clariùs innotescet, cum illam in multis argumentis usui apponemus.

§. XII.

Statuum
primigeniorum
& adventitiorum
differentia.

ADVERTENDUM etiam discrimen est quod inter statum primigenium & adventitium interjacet. Status enim primigenius ideò omnium hominum communis est, quoniam adhæret hominis naturæ atque indoli quales illas accepit à Deo. Sed aliter se habent status adventitii, qui cum factum aliquod humanum præsupponant, non quibusvis indiscriminatim hominibus conveniunt, sed iis duntaxat, qui hanc vel illam vitæ conditionem sibi ipsi adepti sunt.

Superaddendum tandem est plures illos status adventitios, modò sibi invicem non adverfentur, in eodem homine conjunctos adunatosque inveniri

inveniri posse. Sic aliquis simul potest esse *Paterfamilias, Judex, Reipublicæ administer* &c. Hominis natura ejusque varii status eo quo diximus modo intelligendi sunt, & ex omnibus enumeratis partibus totum existit *humani-tatis systema*. Eas esse dixeris alicujus machinæ totidem rotulas, quæ invicem interpositæ, & inter se solerter aptatæ, in eundem finem coeunt; quæ si ineptè moveantur, mutuis ictibus conteruntur. Verùmenimverò quâ fieri potest ut homines mediam hanc prudentemque viam insistant, quâve normâ se ipsos dirigant ut felicem illum quem intendunt finem assequantur? Hoc scilicet erat quod hîc expenderemus, & erit illa subsequens disquisitionum materia.

CAPUT V.

In suo vivendi modo debent homines REGULAM sequi: quæ sit ratio hujus Regulæ inveniendæ, tum quæ sint in universum JURIS FUNDAMENTA.

§. I.

EX verborum significatione sermonem ordiamur. Regula, in sensu proprio, est *instrumentum, cujus ope à puncto ad punctum deducitur linea omnium brevissima, quæ idcirco vocatur recta*. Quid sit Regula?

In sensu figurato & morali, Regula nihil aliud est quàm *Principium, Præceptum, homini suppeditans tutam & compendiosam rationem, ut quem sibi proponit finem assequatur*.

§. II.

PARS
PRIMA.

Cap. V.
E re non
est ut ho-
mo vitam
agat ab-
normem.
Vid. Pu-
fend. de
Jur. Nat.
& Gent.
Lib. II.
Cap. I.

§. II.

DE quo argumento primùm quæritur, an verè hominibus expediat, ut in iis quæcunque faciunt, Regulam sequantur certam & immutabilem? Vel num contrà possint, nullo habito rerum actionumque discrimine, quibuslibet voluntatis affectibus obsequi, atque sic nullo cohibiti retinaculo totos se permittere inconsultis, ut ita dicam, voluntatis subsultibus, cujus est ea indoles, ut in quamlibet partem summâ mobilitate circumferatur.

Sed ex iis quæ superiùs disputata sunt jam satis intelligitur naturam & indolem hominis eam esse, quæ Regulam poscat constitui, neque hujus rei probationi necesse est multum immorari. Rerum omnium creaturarum sua destinatio, suus est finis, unde quævis res creata *Principio directionis* sibi proprio ad suam *metam* deducitur. Sed enim huic ordini universè constituto procul dubio subest homo, qui res creatas quæ illum circumstant adeò supereminet. Homo namque seu in se ipso spectetur, prout est intellectu præditus & ratione, seu ut pars est humanæ societatis, seu tandem ut opificium Dei est, ex quo suam existentiam, suas facultates, sortemque suam accepit, quacunque ratione homo, inquam, consideretur, ex enumeratis omnibus evidenter indigitatur *finis aliquis, aliqua destinatio*, atque idcirco *Regulæ* necessitas arguitur. Facultatum hominis nobilissimarum nulla prorsus esset utilitas, si temerè vivendi facta illi esset licentia, nihil habenti certum definitumque, loci quò tendat, & insistendæ viæ nescio. Quamobrem omne circa Regulæ necessitatem dubium

secludatur,

secludatur, ac potiùs Regulam illam inquiramus ex quâ solâ humanæ vitæ ordo & venustas existere possunt, quæ nimirum lucem affundat homini, ejusque actiones in eum finem ordinet, qui sit dignus homine.

PARS
PRIMA.
Cap. V.

§. III.

QUI Regulam dicit humanarum actionum, is evidenter duo præsupponit; primò scilicet posse hominem in actionibus suis dirigere, id quod jam antea demonstratum est; tum deinde homini in suis actionibus consiliisque propositum esse finem quem vult adipisci.

Regula
præsup-
ponit
scilicet
finem.

§. IV.

VERUM homines, modò se tantillum expendant, brevi compertum habent, se quidquid agunt in suam felicitatem agere, suarumque omnium actionum hunc ultimum finem, hanc ultimam metam esse. Cujus quidem primigeniæ veritatis interno & continuo sensu sumus nobis conscii. Ea est enim natura hominis ut necessariò se ipsum amet, semperque in quibuscunque rebus utilitati suæ studeat, à quâ non potest esse alienus. Naturâ enim cupimus quod bonum est, idque ipsum necessariò avemus obtinere. Quæ boni cupiditas nostras omnes cogitationes anteit, nec hominum electioni permittitur. Boni nempe cupiditas illa sic est humanarum mentium dominatrix, ut eorum quæcunque statuimus causa sit; neque aliquod singulare bonum expetimus, nisi quoniam ad bonum generatim spectatum naturâ impellimur. Quam nostræ voluntatis propensionem immu-

Hominis
felicitas
ultimus
ejus finis
est.

tare

PARS
PRIMA. tare in nostro arbitrio non est positum, quippe
Cap. V. quam ipse hominum conditor hominibus indidit.

§. V.

Boni cu-
piditas
Provi-
dentiae
systema
est.

QUOD Providentiae systema ad omnes res creatas cognitione sensuque praeditas extenditur. Quin ipsis animantibus idem instinctus est; singulae namque se ipsas amant, omnimoda ratione salutem suam tuentur; quod *bonum* vel *utile* sibi videtur, id vehementer appetunt, sed contra, quod *noxium* vel *malum* videtur, ab eo abhorrent. Eadem in hominibus impulsio deprehenditur, quae non solum dici potest instinctus, sed etiam sana propensio est, quam Ratio comprobatur, efficitque comprobando validiorem. Inde fit ut illud certo nobis acceptum sit quod nostrae felicitati promovendae judicamus idoneum; illud autem aversemur, quod ne simus felices putamus obistere. Ex eo fonte manat quidquid hominibus placet, praecipuum illud incentivum est, quo ad agendum impelluntur, idque intelliges eo verius esse, quod magis hominem indagabis.

§. VI.

Homo
naturae fe-
licitatem
cupit, quae
cupiditas
non po-
test à Ra-
tione se-
jungi.

ENIMVERO, si quidquid intellectu praeditum est & ratione, propositum sibi semper habeat in suis factis aliquem finem, liquet etiam finem illum ultimo loco non alium esse, quam ipsius naturae intelligentis utilitatem atque felicitatem. Quapropter felicitatis cupiditas non minus ad naturam hominis pertinet quam ipsa Ratio, nec alia potest ab altera sejungi. RATIO enim, ut vox ipsa indicat, idem sonat ac COMPUTATIO. Ratiocinari

Ratiocinari idem est ac computare, rationem inire, ut omnibus hinc illinc exploratis, ex qua parte lucrum stet, appareat. Itaque pugnaret hoc secum, ut quis intellectu praeditus commoda sua non curaret, neque suae felicitatis esset studiosus.

§. VII.

QUOCIRCA cavendum inprimis est, ne nostrum ipsorum amorem, sensumque illum quo nostrae felicitati tam vehementer adhærescimus, principium ex se malum arbitremur, & ex affectu depravato genitum. Sic enim naturae nostrae auctorem incusaremus, ejusque in venenum converteremus praestantissima munera. Bonum est hoc quidquid à conditore summe perfecto defluxit. Equidem propter hominum in se ipsis amandis inscitiam & imprudentiam innumera mala solet parere nostrum ipsorum amor; sed si quis hunc amorem ideò in se malum judicet, nam is rationem ipsam damnabit; neque enim homines vel turpissimos errores admittunt, vel in maxima vitia decidunt, nisi quia ratione perperam utuntur.

Mirum forsitan videbitur quod immorati tantum diu sumus in evolvendo principio, quod omnibus debet perspicuum esse, ipsisque indoctis non secus ac doctis. Sed hanc veritatem diligenter enucleare ideò fuit necessarium, quia summi momenti est, & clavis, ut ita dicam, quae hominis systema referat. Equidem inter omnes morales disciplinae magistros convenit natum hominem esse ad felicitatem cujus est illi innata cupiditas: (Quis enim hanc naturae vocem non audiat ex mentis erumpentem penetrabilibus?)

PARS
PRIMA.
Cap. V.

Nostrum
ipsorum
amor
principium est
neutrum
quam ex
se prae-
vum.

tralibus?) Sed multi principium hoc licet commodatum habeamus, ab eo tamen videntur aberrare, nec genuinas ejus consecutiones satis attendere, sed longè diversis fundamentis, quæ sibi non semel adversantur, systema suum inædificant.

§. VIII.

Felicitatem homino non potest assequi nisi Rationis ope.

CERTUM est hominem quidquid agit, id ipsum propter suam felicitatem agere; sed neque minùs certum est *ad felicitatem unice perveniri* RATIONIS ope.

Quæ ultima veritas ut se manifestam prodatur, satis erit expendere, quid sit felicitas, quid bonum, quid malum, & sub quâ specie nobis innotescant. *Felicitas* est interius hoc mentis gaudium quod ex boni possessione gignitur: *Bonum* autem est illud quidquid homini convenit ad ejus tuitionem, perfectionem, oblectamentum, voluptatemque. Bono opponitur *Malum*.

Homines verò indefinenter experiuntur, alia esse quæ sibi expédiant, alia non; inter illa ipsa quæ expédiunt, alia magis quàm alia expedire; ac demùm illam rerum convenientiam plerumque pendere ex bono vel malo rerum usu: contingit enim ut quæ res expediret, si certâ ratione atque ad certum modum illâ uteris, jam non expediat, si definitos legitimi usûs limites transilieris. Rerum itaque cum nostrâ felicitate convenientiam vel repugnantiam dignoscemus, bona fecernemus à malis, suo quidquid ordine collocabimus, legitimum rei cuilibet dicemus suum pretium, atque huic pretio nostras cupiditates & disquisitiones accommodabimus:

commodabimus: hæc, inquam, omnia præstabitur, si prius ipsa nobis innotuerit natura rerum, tum quemadmodum res inter se atque ad nos referantur, nec enim alia ratio superest.

Sed illam judicandarum rerum peritiam quis assequatur, nisi qui sibi veras rerum ideas, mutuasque illarum affinitates exhibebit, atque rectâ ratiocinandi methodo inclusas primis illis ideis consecutiones eliciet? Quæ sanè omnia sunt opus Rationis. Quin etiam ad assequendam felicitatem non satis hoc est, si rerum naturam statumque verè percipias, sed in tuâ insuper agendi ratione necesse est ut tuis rerum ideis tuoque rerum judicio semper voluntas obsequatur. Certissimum porro est non aliunde quàm à Ratione posse hominem haurire, atque in se vim illam fovere prorsus necessariam ut libertate suâ rectè utatur, & in eam partem semper inclinet quam intellectus satiore esse judicat, etiam si fortè aliis affectibus & motibus in contrariam partem impellatur.

§. IX.

QUÆCUNQUE igitur rerum habeatur ratio, non possunt homines felicitatem assequi nisi scilicet Rationis ope, quæ etiam illis in hunc præcipuum finem data est. Ad hunc, inquam, finem omnes nostræ mentis facultates, ejus instinctus, propensiones, ipsique affectus referuntur: unde veram humanarum actionum regulam sola Ratio potest indigitare; vel hæc ipsa Ratio, si mavis, est prima nostra regula. Fido enim nostro duce seclusâ Ratione, temerè homo viveret, sui ipsius, suæ originis, destinatæ sibi fortis nescius, nec usum etiam rerum agnoscens

PARS
PRIMA.
Cap. V.
quæ illum circumstant, ac demum cœco per-
similis in quodlibet offendiculum passim incur-
reret, atque in labyrintho inextricabili semper
errabundus vagaretur.

§. X.

Quid sit
in uni-
versum
Jus seu
Rectum.

QUIBUS ita positis ultrò se offert prima idea
quam in se includit vocabulum *Juris* seu *Recti*;
in latiori autem sua significatione, & ad quam
omnes aliæ significationes quodam modo refe-
runtur, *Jus* seu *Rectum* nihil aliud est quàm
quidquid Ratio indubitanter agnoscit & approbat
tanquam certissimam & compendiosam viam af-
sequendæ felicitatis.

Quæ definitio ex principiis jam antea positis
oritur. Sed ut quàm recta sit intelligatur, hæc
nostra principia propius alia aliis admoveamus,
ut in eodem conspectu posita conjunctim exhibeantur. Enimverò *Rectum* id primò significat
quodcumque bene dirigit vel bene dirigitur;
Directio refertur ad aliquam *metam*, ad quem-
dam *finem*, quem volumus assequi; ultimus
finis hominis est ejus felicitas; ac demum unicâ
Rationis ope potest homo felicitatem compa-
rare, ex quibus evidenter consequens est *Jus*
sive *Rectum* generatim spectatum nihil aliud
esse quàm quidquid Ratio approbat tanquam
certissimam & compendiosam viam assequendæ
felicitatis. Inde fit etiam ut Ratio diligenter ex-
cultâ, & eum perfectionis gradum assequuta
in quo propriæ sibi perspicacitatis vim omnem
potest exerere, ipsa sibi suffragetur & per ex-
cellentiam dicatur *Recta Ratio*, utpote cùm sit
primum directionis principium, & humanæ fe-
licitatis tutissima via.

Ac

PARS
PRIMA.
Cap. V.

Ac ne quid in harumce primigeniarum idea-
rum analysi prætermittatur, non abs re erit
hic adnotare, *Rectum* Gallis dici quod Latini
dicunt *Jus*, quæ vox idem sonat ac *jussum* seu
mandatum (1). Duplex illa *Juris* & *Recti* nun-
cupatio hanc procul dubio causam habet, quod
quidquid Ratio comperit provehendæ nostræ
felicitatis viam esse rectam tutamque, id vi-
deatur imperando jubere. Quoniam verò tunc
Rationis jussa dignoscuntur, cùm id inquiritur
quod *Rectum* est, hinc rectæ rationis regulas
expendentibus promiscua fuit idea *Juris* &
Recti. Uno verbo, cùm *Jus* & *Rectum* naturâ
sibi cohæreant, Latinis idea *Juris*, Gallis pla-
cuit idea *Recti*.

(1) *Jus à Jubendo*: Jura enim veteres Jusa vel Jussa
vocabant. Festus: Jusa, Jura.

CAPUT VI.

Generales vivendi Regulæ quas Ratio
præcipit. De naturâ Obligationis, &
primis ejus fundamentis.

§. I.

PRIMIGENIAM igitur, nec id parvi momenti Varias
est, humanarum actionum Regulam jam instituen-
compertam habemus, fidumque ducem illum da vitæ
novimus quo auspice semper incedere homo Regulas
debet, cujusque auctoritati monitisque auscul- Ratio
tare potest omnino securus. Sed nostram inve- præcipit.
stigationem ulterius proferamus. Sæpenumero
D 3 experimur